Anul al V-lea, N-le 8-10. August-Octombre 1919

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC"

1919

www.dacoromanica.ro

SUMARIUL:

Dimitrie Onciul: Ideia latinității și a unității naționale (două lecțiuni la deschiderea cursului de Istoria Romînilor, ținute la Universitatea din București în Ianuar 1919).

N. Iorga: Două comunicații la Academia Romînă: I-iu Mihnea-Vodă Radu (cel Rău) și uciderea boierilor munteni. II. O foaie de popularisare igienică și economică în 1844-5. Rolul fraților Vîrnav în Renașterea românească.

Pr. D. Furtună: Insemnări de prin bisericile Bucureștilor.

N. Iorga: Dări de samă.

N. Iorga: CRONICĂ.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga, București, Str. Al. Depărățianu, 2.

Administrația: București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

Pentru cărțile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reținea, după dorință, anunciul pe copertă.

www.dacoromanica.ro

Anul al V-lea, N-le 8-10. BUCUREȘTI. August-Octombre 1919

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —
PUBLICATĂ de N. IORGA CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Ideea latinității și a unității naționale

— **Două lecțiuni la deschiderea cursului de Istoria Românilor** —
Ținute la Universitatea din București în Ianuarie 1919
de
DIMITRE ONCIUL

Domnilor și onorate auditoare,

In Aprilie trecut, reîncepând sub ocupațiune dușmană activitatea noastră universitară, după o întrerupere de aproape doi ani în timpul marelui războiu ce s'a sfârșit acum cu victoria marilor noștri aliați și a dreptății noastre, ziceam:

«In trecutul nostru, țara și neamul nostru au fost adeseori «supuse la grele încercări și la mari jertfe. Dar cu toate răstriș-«tele vremilor, desvoltarea noastră istorică în Statul național a «mers mereu înainte. Ea s'a desfășurat în linie ascendentă, chiar «și în timpuri de decadență aparentă, când decăderea trecătoare «într'o direcție eră compensată printr'o desvoltare ascendentă «în altă direcție. Suntem în desvoltare ascendentă. Să avem deci «credință tare în steaua noastră! Cu necesitate istorică, ea ne «va conduce la îndeplinirea menirii noastre între popoare. Dar «să nu uităm eterna lege a istoriei că numai acel popor trăiește, «crește și înflorește, care știe să-și facă datoria în progresul «omenirii spre perfecționare».

Iar cu privire la consecuențele fatale ale războiului, îndurate în urma alianței cu Rusia trădătoare ce s'a prăbușit, cum și a insuficienței de pregătire și organizare militară în care am rămas să susținem singuri greaua luptă contra cumplitelor armate dușmane ale Germanilor, Austro-Ungarilor, Turcilor și Bulgarilor haini, ziceam:

«Să le suferim cu bărbăție și demnitate! Să le suferim cu «credință în dreptul nostru la viață ca Stat și ca popor, cu

www.dacoromanica.ro

«credința în dreptatea pe care geniul adevărului și al binelui, «activ în istorie, o împarte tuturor popoarelor».

Iată, dreptatea noastră a învins; steaua noastră s'a înălțat! Mai mândră și mai prețuită ca ori-când, România, încununată de gloria biruinței, se înalță astăzi între popoare, începând o nouă viață națională, o eră nouă a istoriei sale: viața și istoria Românimii unite, libere și singură stăpânitoare a pământului său strămoșesc.

In trecutul nostru de grele lupte pentru viață și de mari jertfe pentru libertate, ne-a fost dat numai o clipă să vedem reunite sub o singură domnie națională țerile surori din cuprinsul patriei românești ce moștenire ne-au lăsat legionarii lui Traian Impăratul. Dar unitatea națională întrupată de Mihai Viteazul, acum 318 ani, eră datorită mai mult sabiei lui decât concepției naționale a acelor timpuri, încă nepregătite a o cuprinde și susține. El căzù drept jertfă, ca erou al ideii mântuitoare căreia el i-a dat ființă. El căzù jertfă, pentru ca să se împlinească adevărul cuvântului: *Nicio idee mare dela care purcede mântuire nu învinge fără jertfă.* Cu el căzù și unitatea întrupată prin dânsul. Insă ideea rămâneà vie, ca moștenire generațiunilor următoare și problemă altor timpuri.

Această idee vie a însuflețit mereu generațiunile ce și-au succedat până în zilele noastre. Astăzi, triumfătoare, ea unește tot pământul românesc al Daciei Traiane sub sceptrul glorios al Regelui Ferdinand I-iu.

Ideea unității naționale, cum ea s'a desvoltat dela Mihai Viteazul încoace, aveà drept bază și putere susținătoare conștiința latinității. Această conștiință înălțătoare a dat mai ales viață și putere ideii de unitate națională; ea a susținut-o și a dus-o la biruință.

O privire scurtă asupra ideii latinității și a unității naționale în desvoltarea noastră istorică ne va arăta cum aceste două idei învietoare, una fecundând pe cealaltă, au creat România de astăzi.

* * *

Cunoștința despre latinitatea poporului românesc eră atât de veche cât și existența lui însăș. Dela cele dintâi mărturii istoriografice asupra Românilor ca popor deosebit, sub numele de Vlahi, începând din secolul al XI-lea, ei erau cunoscuți ca urmași ai Romanilor sau ca locuitori ai Daciei din timpul stăpânirii romane.

www.dacoromanica.ro

Cel mai vechiu scriitor care face menţiune de originea Românilor, Bizantinul Kekavmenos (din secolul al XI-lea), o pune în legătură cu cucerirea Daciei de către Impăratul Traian, cunoştinţă care nu se mai găseşte constatată apoi decât dela secolul al XV-lea încoace, din epoca Renaşterii umaniste. De alminterea, până atunci, toate celelalte mărturii în chestiune ale cronicarilor bizantini ca şi ungureşti, cum şi ale documentelor papale, arată numai descendenţa lor romană, fără alte lămuriri istorice. Cronicarul bizantin Kinnamos (din secolul al XII-lea) zice că ei sunt «vechi coloni din Italia». Cronicile ungureşti (din secolul al XII-lea—XV-lea) îi califică de foşti «coloni şi păstori ai Romanilor» *(Romanorum coloni et pastores)*. In corespondenţa papei Inocent III cu Ioaniţă, Domnul Bulgarilor şi Românilor (din anii 1199—1207), şi papa şi Ioaniţă spun mai adeseori că el (Ioaniţă) şi poporul său îşi trag originea dela Roma; în acelaş fel scrieà tot atunci papei şi arhiepiscopul de Târnova. Bizantinul Laonikos Chalkondyles (din secolul al XV-lea); vorbind de locuinţele, limba şi obiceiurile Românilor, zice: «De unde însă au venit ei, cu «limbă şi obiceiuri romane, în aceste locuri, aşezându-se acì, n'am «aflat dela nimeni, aici n'am auzit ca cineva să pomenească».

Dar contemporanul său Italianul Enea Silvio Piccolomini (papa Pius II, mort la 1464), cunoşteà pe Români ca urmaşi ai colonilor romani, aduşi în Dacia după cucerirea ei de Traian, cum spune în scrierea sa: *Historia de Europa*.

Această cunoştinţă o găsim apoi mai desvoltată la umanistul italian Anton Bonfini, istoriograf al Ungariei la curtea regelui Matiaş Corvin, fiiul Românului Ioan de Huniad. In opul său asupra istoriei Ungariei *(Rerum Hungaricarum Decades)*, Bonfini se ocupă mai de aproape şi de originea Românilor şi a familiei româneşti a Corvinilor, pentru care ia ca punct de plecare cucerirea Daciei de Traian şi colonizarea ei cu Romani. El este cel dintâiu istoric care precizează din acest punct de vedere începutul Românilor ca urmaşi ai colonilor romani, după mărturiile istorice ce cunoşteà din studiul antichităţii şi al istoriei Ungariei. In direcţia dată de Bonfini, s'a desvoltat istoriografia ulterioară asupra originilor româneşti până în secolul al XVIII-lea, când critica istorică a urmat să introducă un alt punct de vedere.

In istoriografia noastră naţională, cele dintâi cronici, atât moldoveneşti cât şi munteneşti, au numai o vagă cunoştinţă despre

www.dacoromanica.ro

purcesul Românilor dela «Râm» (Roma), cum se află mai întâiu în cronica anonimă a Moldovei dela începutul secolului al XVI-lea, cuprinsă într'o compilație de cronici rusești din același secol, sau dela «Romani», cum spune cea mai veche cronică a Țerii-Românești, începută în secolul al XVI-lea.

In prima jumătate a secolului al XVI-lea, călugării din mănăstirea Deal știeau însă ceva mai mult decât ne spun cele dintâi cronici ale noastre din aceiaș epocă. La 1532, ei știau să povestească vizitatorului Francesco dalla Valle că Românii «au «venit din vechime dela Roma spre a locui în această țară; «Traian Impăratul, cucerind țara, o împărți ostașilor săi și o făcu «colonie de Romani». In această formă, tradiția națională asupra originilor, care nu se găsește astfel în cronicile noastre decât mai târziu, puteă să fie și influențată de scrierile lui Enea Silvio sau Bonfini, despre care vre-un călugăr dela Deal va fi avut știre.

Aceste cunoștințe asupra latinității Românilor sunt constatate până în secolul al XVI-lea. Ea erà, dela cele dintâi mărturii, general admisă la vecinii noștri, Bizantini, Unguri, Bulgari și Ruși, cum și în Italia, în special în cancelaria papală; ea erà în conștiința națională, cum se constată mai întâiu la Românii din imperiul Asanilor, apoi în vechea tradiție a cronicilor noastre.

Fată cu această conștiință națională, Despot Vodă, uzurpând la 1561 tronul Moldovei, ziceà în manifestul său către Moldoveni: «Cu voi, oameni viteji și neam răsboinic, coborîtori din valo- «roșii Romani care au făcut să tremure lumea, nădăjduesc să cu- «ceresc în curând locurile Moldovei mele ce le ține păgânul, adecă «malul Dunării și nu numai acelea, dar și Valahia și apoi toată «Grecia. Nu e nicio îndoială că vom avea ajutorul și bunăvoința «tuturor domnitorilor creștini, pe uscat și pe apă, împotriva dușma- «nului obștesc, și cu ajutorul lui Dumnezeu îl vom birui. Și astfel «ne vom face cunoscuți lumii întregi ca adevărați Romani și «urmași ai lor» [1]).

E prima manifestare de acest fel ce întâlnim în istorie, exprimând ideea unirii țerilor surori Moldova și Țara-Românească, în legătură cu ideea latinității neamului românesc. In același timp, după alte mărturii contemporane, pretendentul la tronurile ambelor Principate românești făceà pregătiri și pentru o expediție

[1]) Hurmuzaki - N. Densușianu, *Documente*, II. I, 416.

www.dacoromanica.ro

în Ardeal, cu gândul de a dobândi şi Principatul de peste munţi. Pe lângă unirea celor trei ţeri într'un mare Stat român, visul său îndrăzneţ îi deschideà chiar perspectiva de restaurator al Imperiului Roman de Răsărit, cum indică şi manifestul citat.

Pentru ca un aventurier străin, uzurpator de domnie, să dea asemenea expresiune ideii unităţii naţionale în legătură cu descendenţa romană, care ar motiva unirea ţerilor româneşti şi aspiraţiunea de restaurare a Imperiului Roman în Răsărit, perspectivă prin care el caută să câştige simpatiile Românilor, această idee nu puteà să fie cu totul străină concepţiei naţionale de atunci. Totuşi ne lipsesc probe că ea ar fi pătruns conştiinţa naţională în aşa măsură încât să poată fi o aspiraţiune naţională predominantă.

In tot cazul însă, conştiinţa unităţii naţionale a tuturor Românilor, prin limbă, religie şi obiceiuri, întărită şi prin conştiinţa originii romane, erà în fondul sufletesc al naţiunii. In a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ea se manifestà şi prin mişcarea literară românească de peste munţi, unde s'au tipărit atunci cele dintâi cărţi româneşti pentru uzul religios, în limba străbună care a urmat să fie limba literară a tuturor Românilor. Astfel conştiinţa unităţii naţionale primeà şi o formă literară, care, în lipsa unităţii politice, urmà să fie forma ei de manifestare cea mai învederată şi mai elocuentă.

Aceasta erà pregătirea sufletească a neamului românesc cu privire la conştiinţa unităţii şi latinităţii sale, când Mihai Viteazul veni să înfăptuiască unitatea lui politică, cucerind în Octomvre 1599 Ardealul, în Maiu următor şi Moldova, unire, din nefericire, căzută cu dânsul, după abià câteva luni. Invins în bătălia dela Mirislău (18 Septemvre 1600) de către forţele superioare ale Ungurilor în unire cu imperialii sub generalul Basta, şi atacat de Poloni dincoace de munţi, Mihai pierdù Ardealul şi Moldova, în cele din urmă şi Ţara-Românească. Invingător apoi la Goroslău (3 August 1601) asupra Ungurilor, cu ajutorul imperialilor, când urmà să reïa domnia în ţerile unite, sub suzeranitatea împăratului, el căzù ucis mişeleşte de asasinii trimişi de rivalul său Basta în răvărsatul zilei de 19 August 1601. Cu el căzù şi măreaţa lui creaţiune.

Capul lui, adus în ţară şi înmormântat în mănăstirea Deal, ne-a rămas drept simbol sacru al idealului sfânt pentru care el

www.dacoromanica.ro

a căzut jertfă, ideal care a urmat să însufleţească generaţiunile ce şi-au succedat, până la înfăptuirea lui după trei secole de stăruinţă în sperarea şi credinţa mântuirii ce va să vină.

* * *

După Mihai Viteazul, ideea unităţii naţionale a fost cultivată şi întărită în legătură cu ideea latinităţii, mai ales prin literatură. Ea reapare în epoca deşteptării culturale din domniile lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, ale Cantacuzinilor şi Cantemirilor, a lui Constantin Brâncovanu; ea trece munţii, găsind adăpost la Românii din Ardeal, în epoca de înjosire naţională adusă prin Fanarioţi dincoace de munţi; ea revine de peste munţi, întărită şi înălţătoare, odată cu domniile pământene după izgonirea Fanarioţilor, şi aduce renaşterea naţională prin care a triumfat.

Lui Vasile Lupu, după relaţiunile rezidentului imperial din Constantinopole, se atribuià intenţia de a uni sub domnia sa Moldova, Ţara-Românească şi Ardealul, călcând pe urmele lui Mihai [1]). In acelaş timp, şi Mihnea III Radu din Ţara-Românească, după o mărturie contemporană, râvneà la stăpânirea asupra celor trei ţeri sub suzeranitate turcească [2]).

Conştiinţa unităţii naţionale a ţerilor surori, primind o formă concretă prin unirea lor sub Mihai, erà vie şi destul de puternică pentru a da loc la asemenea aspiraţiune naţională. Ea găseà în câtva expresiune şi în scrierile istorice din acea epocă. Cronicarul Grigore Ureche aveà în vedere această unitate, arătând că «dela Râm ne tragem», că Moldova şi Ţara Muntenească «au fost tot o ţară şi un loc» şi că «s'au tras dela un izvor», ca ţeri descălecate dela Românii de peste munţi. Contemporanul său arhiepiscopul catolic Bandini, vizitând Moldova, ne-a lăsat o scriere asupra ţeri (publicată în Analele Academiei Române, 1895, sub titlul *Codex Bandinus*), în care dă şi tradiţia indigenă asupra descălecatului de peste munţi şi asupra originii romane a Românilor, tradiţie pe care el o completează cu datele istorice ce cunoşteà despre cucerirea şi colonizarea Daciei lui Traian. Concepţia unităţii naţionale reiese clar din aceste scrieri. Facem

[1]) Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, III. 186, 190.

[2]) Şincai, *Chronica Românilor*, a. 1659 (după Galeazzo Gualdo, *Storia di Leopoldo*).

www.dacoromanica.ro

abstracție de alți autori străini, ale căror scrieri cu această concepție nu arată vre-o legătură cu conștiința națională.

Cu scrierile lui Miron Costin, contemporanul mai tânăr al lui Grigore Ureche, ideea latinității și a unității naționale intră într'o nouă fază de desvoltare.

«Biruit-au gândul» — zice el în scrierea sa: *De neamul Moldovenilor* — «biruitau gândul să mă apuc de această osteneală, să «scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sânt «lăcuitorii țării noastre Moldovei și țării Munteneşti și Românii «din țările ungureşti, că tot un neam sânt și odată descălecați».

O adevărată biruință a gândului eră deșteptarea națională ce a început cu această scriere, semânță din al cărei rod a răsărit apoi renașterea politică ce a creat România de astăzi. Cu erudiția ce a câștigat în școala polonă și prin studiul asiduu al istoricilor străini, — «și în vieața mea», zice el, «Dumnezeu știe cu ce dragoste eram pururea la istorie» — cu erudiția astfel câștigată, Miron Costin este cel dintâiu istoric român care se ocupă mai de aproape de începutul neamului, scriind istoria veche a Românilor dela cucerirea și colonizarea Daciei de către Traian până la descălecatul de peste munți al Țerii-Românești și Moldovei. Acest subiect, el îl tratează și în două scrieri polone, una în proză, alta în viersuri.

Căldura și mândria națională cu care el povestește originile neamului erau însuflețitoare și înălțătoare pentru conaționalii săi contemporani și următori, așa încât conștiința națională ce el a deșteptat a dat naștere unui curent puternic în desvoltarea ideii latinității și a unității naționale. Pe urmele lui, a mers mai departe fiiul său Nicolae Costin, care a tratat acelaș subiect, în scrierea sa: *Cartea pentru descălecatul dintâiu a țării Moldovei și neamului moldovenesc*, amplificând scrierea tatălui său.

In acelaș timp în Țara-Românească, un autor necunoscut (contemporan cu Miron Costin, presupus a fi Constantin Cantacuzino) a scris *Istoria Țării Rumânești [dintru început]*, din care s'a păstrat un fragment, cuprinzând istoria Daciei dela Traian până la Atila, cu începutul Românilor. El accentuează că «Românii din Ardeal, Moldovenii și cei din țara aceasta (= Țara-Românească) tot un neam» sunt, «tot o limbă fiind»; și apropiind numele de *Român* de cel de *Roman*, zice: «numai au stricat puțin cuvântul, din *Roman* zic *Rumân*, care tot acelaș cuvânt este».

www.dacoromanica.ro

Ideea unității naționale, învederată prin aceste scrieri, găsea expresiune și în cronica *Istoriile Domnilor Țării Rumânești* până la 1688, scrisă de un contemporan necunoscut al Costinilor (atribuită lui Constantin Căpitanul Filipescul), care îmbrățișează istoria tuturor Românilor, cuprinzând Țara-Românească, Moldova și Ardealul. Erà cea dintâiu scriere de acest fel în literatura istorică.

E însă de notat că autorul acestei cronici, ca și Miron Costin în cronica sa, povestind unirea țerilor românești sub Mihai Viteazul, nu dau expresiune unei concepțiuni naționale în această privință, mărginindu-se a înregistra simplu faptele istorice. Așa scrieau cronicarii noștri.

Învățatul principe Dimitrie Cantemir încheie șirul marilor scriitori români dinainte de Fanarioți care reprezintă curentul început cu Miron Costin în desvoltarea ideii latinității și a unității naționale. Scrierea lui: *Chronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*, scrisă latinește și românește, care cuprinde, într'un volum împărțit în zece cărți, istoria veche a Românilor până la întemeierea Principatelor, înfățișează punctul culminant al istoriografiei românești din perioada până la Fanarioți. Ea este totdeodată și cea mai pronunțată expresiune ce ideea latinității și unității naționale a găsit la noi până în secolul al XVIII-lea.

«Intr'acesta chip dară», — zice autorul — «pre Romano-Moldo-«Vlahii noștri, Roma maica din lăuntrurile sale născându-i i-au «aplecat și i-au crescut; Traian părintele, cu obiceiele și armele «romane învățându-i, a Dachii adevărați moștenitori i-au pus, și cu «curat sângele fiilor săi pre Dachia, cerea mai denainte varvară «erà, au evghenisit-o». (In textul original latin, după care a tradus redacțiunea românească: *Hocce igitur modo Romano-Moldavlachos Roma mater propriis ex visceribus natos fovit atque aluit; Trajanus parens Romanis moribus ac armis instructos Daciae legitimos constituit haeredes, necnon ut puro sanguine procreatis, barbaram nobilitavit Daciam*).

Astfel Dimitrie Cantemir, înfățișând pe Români ca «adevărați moștenitori» *(legitimos haeredes)* ai Daciei dela Traian încoace, care prin coloniile romane aduse în ea a «evghenisit-o» *(nobilitavit)*, din țară «barbară» ce erà până atunci, exprimă cel dintâiu ideea dreptului istoric prin cucerire și civilizare ce Românii au asupra patriei moștenite dela legionarii și colonii romani, strămunii lor. «Unde a biruit Romanul, acolo a și trăit»

www.dacoromanica.ro

(ubi vicit Romanus, ibi vixit), zice el, cu Seneca, şi despre Dacia română, devenită românească.

Afirmând cu atâta convingere latinitatea şi dreptul de moştenire al neamului românesc în patria lui, el nu lipseşte a preîntâmpina bănuiala «ca cum de dulce dragostea patriei nebuniţi», — zice el — «cele ce se cad credinţei istoriceşti hotare am sărit». El se apără de asemenea bănuială, dând asigurarea că: «Pentru «aceste împletecite socotele, punevom ceea ce vom putea nevoinţă, «ca din socoteala care mai aproape de adevăr se poate alătura «să adeverim».

Şi cu atât mai mult el îşi punea drept călăuză norma adevărului, cu cât — cum zice — «poftiţi fiind dela unii prietini străini şi mai «cu deadins dela însoţirea noastră care este Academia ştiinţelor «de Berolin (al cărei membru eră), nu numai odată sau de două «ori, ce de multe ori îndemnaţi şi rugaţi fiind, pentru ca de în«cepătura, neamul şi vechimea Moldovenilor, precât adevărul «pofteşte, măcar cât de pre scurt să-i înştiinţăm».

Deci scrierea lui urmăreà scopul, nu numai să lumineze pe conaţionali, desvoltând mai departe cunoştinţele lăsate de premergătorii săi şi completându-le cu ştirile adunate din izvoarele istorice străine ce a cercetat cu vastă erudiţie, ci să informeze şi străinătatea, pentru care erà destinată redacţiunea latină a operei. (Din textul latin nu s'a păstrat decât Prefaţa, restul pierzându-se).

Această însemnată scriere a lui Dimitrie Cantemir, încheind şirul primelor cercetări istorice ce s'au făcut la noi asupra originilor, erà fundamentală pentru desvoltarea ulterioară a istoriografiei naţionale. O copie a ei, cum şi a scrierii lui Miron Costin, ajungând în Ardeal, ele au contribuit să determine acolo mişcarea literară care a adus renaşterea naţională după înjositoarea epocă a Fanarioţilor.

In timpul domniei Fanarioţilor (1711—1821), sub voevozi străini de aspiraţiunile naţionale, a urmat, împreună cu decadenţa politică, şi decăderea culturii naţionale care începuse a înflori sub domnii pământeni precedenţi. In aşa împrejurări, şi desvoltarea ce ideea latinităţii şi a unităţii naţionale luase dela Miron Costin încoace a decăzut în Principate. Insă ea a aflat continuatori şi apostoli însufleţiţi în Ardeal, unde curentul de deşteptare naţională început dincoace de munţi a găsit un puternic răsunet.

Scrierile istorice şi filologice ale marilor scriitori ardeleni din

www.dacoromanica.ro

acea epocă, Samuil Clain, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, au inaugurat o eră nouă în istoria culturii româneşti. Curentul introdus de ei prin scrierile lor asupra limbii şi istoriei naţionale a fost cel mai puternic mobil al renaşterii naţionale dela care a purces renaşterea politică şi culturală în Principate.

Elementa linguae Daco-Romanae, de Clain şi Şincai (1780 şi 1805), cea dintâiu gramatică a limbii româneşti cu litere latine, ca şi dicţionarul: *Lesicon românesc-lătinesc-unguresc-nemţesc*, de Clain, Maior, ş. a., cu o introducere despre scrierea limbii româneşti cu litere latine (tipărit 1825), după care a urmat *Gramatica Daco-Romana sive Valachica*, de Ioan Alexi (1826), învederau latinitatea limbii, într'o formă şi cu probe cum nu se încercase până atunci. *Istoria pentru începutul Românilor în Dachia*, de Maior (1812), căută să demonstreze latinitatea neamului românesc şi continuitatea lui în Dacia Traiană, combătând cu îndârjire părerile contrare ce au fost emise în secolul al XVIII-lea de scriitori străini. *Chronica Românilor*, de Şincai (tipărită abia în 1853), şi *Annales Principum Transalpinorum et Moldavicorum*, de Clain (lucrare rămasă netipărită), îmbrăţişau istoria tuturor Românilor, punând astfel în evidenţă unitatea lor naţională.

Astfel această însemnată mişcare literară la Românii de peste munţi a deşteptat un puternic curent de renaştere naţională prin propagarea ideii latinităţii şi a unităţii naţionale, care manifestându-se şi dincoace de munţi a produs renaşterea politică şi culturală în Principate ce caracterizează epoca de restauraţiune sub domniile pământene după izgonirea Fanarioţilor.

Sub influenţa acestei Renaşteri, ideea unităţii naţionale a primit o puternică impulsiune în direcţie politică, afirmându-se ca cea mai de frunte aspiraţiune naţionala.

Desvoltarea ideii unităţii naţionale ca aspiraţiune naţională, din punct de vedere politic, şi biruinţa ei prin unirea politică a tuturor Românilor din cuprinsul Daciei Traiane, ce am ajuns s'o vedem astăzi înfăptuită aievea, va forma subiectul părţii a doua a acestei conferinţe de deschidere.

II

Din cele precedente am văzut cum ideea unităţii naţionale, primid o formă concretă mai întâiu prin unirea întrupată pentru o clipă de sabia lui Mihai Viteazul, a urmat să fie cultivată apoi prin literatură, mai ales în legătură cu ideea latinităţii.

www.dacoromanica.ro

Mişcarea literară în această direcţiune, începută cu Miron Costin în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, decăzând în Principate în timpul dacadenţei poli ice şi naţionale sub Fanarioţi, a fost continuată, cu mult avânt şi însufleţire, dincolo de munţi, prin marii scriitori ardeleni dela sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Curentul latinist-naţional, format prin scrierile lor asupra limbii româneşti şi asupra istoriei tuturor Românilor, a căror idee conducătoare eră latinitatea limbii şi originea romană a neamului, înălţând sufletele şi însufleţind cugetele, a produs măreaţa renaştere naţională care, după izgonirea Fanarioţilor şi readucerea domniilor pământene în Principate, a făcut unirea Principatelor surori şi a creat România de astăzi.

După ce în cele precedente am cunoscut desvoltarea ideii unităţii naţionale în legătură cu ideea latinităţii, care a culminat în curentul latinist de peste munţi, să trecem acum la aspiraţiunile pentru unitate naţională din punct de vedere politic.

Ideea unirei ţerilor româneşti într'un singur Stat naţional, constatată, cum am văzut, încă înainte de Mihai Viteazul, sub Despot Vodă, se manifestează, curând după unirea lui Mihai, sub Vasile Lupu, căruia contemporanii îi atribuiau intenţia de a uni sub stăpânirea sa Moldova, Ţara-Românească şi Ardealul, cum şi sub Mihnea III Radu. In două documente din 1639, când Vasile Lupu porni pentru a doua oară lupta contra lui Matei Basarab, el îşi dă titlul de «Domn al Moldovei şi Ţerii-Româneşti». Pe urmă, Şerban Cantacuzino, după mamă, coborîtor din Basarabi, avea în vedere, în negociaţiunile sale cu împăratul Leopold I, din 1688, asigurarea domniei ereditare a familiei Cantacuzineşti, şi în Ţara-Românească şi în Moldova, sub suzeranitatea împăratului. Moştenirea celor două tronuri în această familie, din care Dimitraşcu Cantacuzino ajunsese Domn în Moldova, iar Şerban în Ţara-Românească, avea să îndeplinească unirea ambelor Principate sub noua dinastie a Cantacuzinilor ca urmaşi ai Basarabilor. Ideea unirii Principatelor a fost susţinută şi prin mutările de Domni dintr'o ţară într'alta. Dela Mihai Viteazul până la Fanarioţi, şeapte voivozi (între care 3 Basarabi şi 1 Muşatin) au domnit alternativ şi în Ţara-Românească şi în Moldova. Iar în timpul Fanarioţilor, din cei 31 de voivozi ce s'au perindat pe tronurile ambelor ţeri, 15 au domnit în amândouă, unii în mai multe rânduri, unul

www.dacoromanica.ro

(Alexandru Suțu) chiar în ambele deodată (în 1802). Mai mulți din acești Domni întrebuințau ca stemă a lor stemele unite ale celor două Principate, imaginea concretă a unirii. Constantin Ipsilanti, domnind mai întâiu în Moldova, apoi în Țara-Românească, a luat și titlul de «Domn al Moldovei și Valahiei», cum se găsește în două acte ale lui din 1807.

Și ocupațiunile rusești în timpul războaielor cu Turcii, când ambele țeri erau unite sub cârmuirea rusească, mai întâiu la 1769—1774, apoi la 1806—1812, în sfârșit la 1828—1834, au contribuit la învierea ideii unirii în conștiința națională, cum ea a urmat a se manifesta în epoca renașterii naționale.

Pe timpul războiului cu Turcii dela 1787—1792, făcut de Rusia în alianță cu Austria, când Rușii au ocupat Moldova, Austriacii Țara-Românească, se ivește un plan de unire a celor două Principate ca Stat independent. Planul venea din partea Rusiei, în legătură cu proiectul rusesc pentru împărțirea imperiului otoman și înființarea unui nou imperiu creștin de Răsărit, pentru care împărăteasa Ecaterina II căută să câștige pe împăratul Iosif II.

Planul de împărțire a imperiului otoman era următorul: Rusia să ia țermul mării Negre până la Nistru; Austria să ia Bosnia și Serbia; restul imperiului otoman să alcătuească noul imperiu de Răsărit sub un mare-duce rus, Constantin, nepotul Ecaterinei; iar Țara-Românească și Moldova (până la Nistru și mare) pe care niciuna din cele două curți nu voiă să le cedeze celeilalte, să formeze un Stat independent sub un principe ortodox. Pentru tronul acestui Stat, se avea în vedere candidatura principelui Potemkin, favoritul Ecaterinei; pe urmă se vorbea de marele duce Constantin. Golz, reprezentantul Prusiei la Petersburg, ziceà că «această posesiune ar putea servì de punte pentru a merge la tronul Bizanțului».

Proiectul, care prin unirea Principatelor sub un principe rusesc căută să pregătească incorporarea lor în Rusia, împreună cu tot imperiul de Răsărit ce avea să se ridice pe ruinile imperiului otoman, a fost, din fericire pentru noi, zădărnicit prin insuccesul războiului întreprins de cele două mari puteri aliate pentru împărțirea Turciei, din care războiu Rusia nu s'a ales decât cu țermul mării Negre la răsărit de Nistru, iar Austria cu Orșova-veche.

www.dacoromanica.ro

Pe timpul ocupațiunei rușești dela 1806—1812, apare un alt plan de unire a Principatelor. La 1808 era vorba a se uni Țara-Românească și Moldova sub un arhiduce austriac, care s'ar căsători cu marea-ducesă Ecaterina (sora țarului Alexandru I-iu), cum raportă ambasadorul prusian von Schladen, dela Petersburg. După un raport al ambasadorului prusian la Constantinopole, Senfft von Pilsach, din Noemvre 1807, mai era încă vorba și de marele-duce Constantin, și anume ca viitor rege al Daciei, Stat ce ar avea să cuprindă Moldova, Țara-Românească și Ardealul. «Depuis quelque tems», — scrieà el dela Sibiiu — «il s'était répandu «ici le bruit que la Transylvanie allait être cédée par la Maison «d'Autriche et jointe à la Moldavie et à la Valachie, sous le nom «de royaume des Daces, pour appartenir au Grand-Duc Constan«tin de Russie» [1]) Svonul era accreditat și de consulul rusesc, ceea ce a alarmat mult pe Nemții și Ungurii din Ardeal.

Aceste planuri de unire a țerilor românești, constatate în epoca Fanarioților, nu erau însă naționale, ci de proveniență străină, având să servească scopurile rușești. *Timeo Danaos et dona ferentes*, puteau să spună cu drept cuvânt Românii, față cu interesul ce le purtà pravoslavnica Rusie, care în acest chip căutà să-și întindă stăpânirea asupra țerilor noastre, ca punte de trecere la Țarigradul visului ei de aur.

Neizbutind atunci să ia Moldova și Țara-Românească, ocupate în acel răsboiu cu gândul de a le păstra, Rușii s'au mulțumit deocamdată cu partea Moldovei dintre Prut și Nistru ce i-a fost cedată în pacea dela București din 1812, parte numită de atunci Basarabia, întinzându-e vechiul nume al ținutului de lângă gurile Dunării și țermul mării asupra întregului teritoriu anexat, acum fericit reunit cu patria mumă.

La Prut, năzuințele de întindere ale Rusiei peste trupul țerilor noastre spre Constantinopole au găsit o stavilă peste care nu au mai putut trece. De asemenea năzuințele Austriei, care urmăreà anexarea Țerii-Românești și Moldovei, în rivalitate cu Rusia, s'au oprit la Molna, cu răpirea Bu ovinei la 1775, astăzi reunită și ea cu patria mumă. Rivalitatea dintre cele două mari puteri cu privire la Principatele românești, râvnite și de una și

[1]) Iorga, *Acte și Fragmente*, II, 433. Cf. acelaș, *Desvoltarea ideii unității politice a Românilor* (1915).

www.dacoromanica.ro

de alta, a fost scăparea noastră, în timpul celei mai mari decadenţe politice şi naţionale prin care am trecut sub domnia Fanarioţilor.

* * *

Ca aspiraţiune naţională, ideea unităţii politice se afirmă abia în timpul Renaşterei naţionale după izgonirea Fanarioţilor. Cea dintâiu manifestare în această privinţă se găseşte pe timpul alcătuirii Regulamentului organic în 1829—1831. Un proiect de memoriu asupra dorinţelor naţionale, redactat pe la 1829 în Ţara-Românească, cuprinde cea dintâiu formulare preciză a programului unirii din epoca Renaşterii. Intre cele 25 de puncte ale acestui memoriu, se cereà, în prima linie, unirea Ţerii-Româneşti şi Moldovei într'un Stat «de sine şi neatârnat de Turchia», sub un «prinţ din familiile domnitoare în Germania», cu drept de moştenire [1]).

In adevăr, unirea celor două Principate sub un principe dintr'o dinastie europeană, cu preferinţă din Germania, e constatată, puţin mai pe urmă (1834—1835), şi prin rapoarte diplomatice, ca una din dorinţele cele mai vii ale patrioţilor.

In acelaş timp, şi în Moldova se manifestau asemenea dorinţe. In comisiunea pentru alcătuirea Regulamentului organic al Moldovei, vistierul Iordache Catargiu propuse unirea ambelor Principate sub o singură domnie, cu restricţiunea ca principele acestui nou Stat să nu aparţină nici uneia din cele trei puteri vecine (Austria, Rusia sau Turcia). Propunerea, primită de comisiune, întâmpinâ însă opoziţie la guvernul rusesc, care atunci deţineà puterea în Principatele ocupate, şi fu părăsită.

Totuşi, în legătură cu aceste năzuinţe de unire s'au prevăzut, în Regulamentele organice ale ambelor ţeri, dispoziţiuni pentru «începuturi de o unire mai de aproape între amândouă Prinţipaturile», cu următorul articol introductiv:

«Inceputul, relighia, obiceiurile şi asemănarea limbii lăcuitorilor acestor două Prinţipaturi, precum şi trebuinţele îmbelor părţi, cuprind din însuş descălicarea lor elementurile nedespărţitei uniri, care s'au împiedicat şi s'au întârziat de întâmplătoarele înpregiurări. Mântuitoarele folosuri ale rodului ce s'ar naşte din întrunirea acestor două naţii sânt netăgăduite. Elementurile în-

[1]) Hurmuzaki - Iorga, *Documente*, X, 647—648.

www.dacoromanica.ro

«trunirii a Moldo-Românilor se află aşezate prin acest Reglement, «prin asemănatele temeiuri al administraţiei acestor ţări».

Ideea unirii, astfel manifestată la noua organizare a Principatelor prin Regulamentul organic, găseà resunet şi în literatura acelei epoce. La 1830, Ioan Văcărescu, în poezia *La Milcov*, ziceà la adresa riului ce despărţeà pe fraţi:

«De unde-ţi vine numele, părău fără putere,
«Ce despărţirea neamului tu îndrăzneşti a cere?...
«Despreţuire fraţii dau puteri-ţi ne'nsemnate!
«Căci, despărţit ori depărtat, fratele e tot frate».

Despre aspiraţiunile naţionale din acea epocă, un trimis francez în Principate (Baronul de Bois le Comte) ziceà la 1834 în raportul său:

«Cele două Principate, unite prin comunitatea originii lor, a «istoriei lor şi a poziţiunii lor politice actuale, aspiră a se contopi «într'un singur Stat... Crearea unui mare ducat Dacia, care «ar reuni cele două Principate, mi-a părut a fi aci expresiunea «dorinţei celei mai generale a acestei ţeri. Eu m'am pus în raport, «la Iaşi, cu tot ce se puteà afla acolo ca oameni care iau oare-«care parte la afacerile publice; şi, fără nicio provocare din «partea mea, toţi, după cele dintâi vorbe schimbate, îmi exprimau «mereu această dorinţă... La Bucureşti am aflat a eias dorinţă «în fundul inimilor, dar aci oamenii se exprimau cu mai multă «rezervă» [1].

Realizarea unirii în sensul programului naţional întâmpinà cea mai mare piedecă în suzeranitatea turcească şi în protectoratul rusesc. Unirea sub un principe din dinastiile occidentale trebuià, mai curând sau mai târziu, să scuture şi jugul suzeranităţii turceşti, şi cătuşile protectoratului rusesc, deopotrivă de apăsătoare asupra vieţii noastre naţionale. Aceasta o prevedeau prea bine şi Turcii şi Ruşii: de aci opoziţia lor contra tendinţelor unioniste.

Cele două puteri adversare unirii erau secundate şi de vecina Austrie, care, urmărind mai demult anexarea Principatelor româneşti, căutà a le ţine în atârnare de influenţa sa predominantă. Programul naţional, aşà precum i-a dat expresiune Moldoveanul

[1]) Hurmuzaki - Hodoş, *Documente* XVII, 393—394.

www.dacoromanica.ro

Iordache Catargiu în Comisiunea pentru alcătuirea Regulamentului organic, ca și memoriul contemporan din Țara-Românească, excludeă, cum am văzut, dela tronul țerilor unite pe membrii dinastiei austriace, ca și pe cei ai dinastiei rusești, deopotrivă cu vre-un candidat din imperiul otoman. Cele trei puteri vecine, din punctul de vedere al intereselor lor proprii, aveau deci cuvânt să împiedece unirea astfel concepută și contrară intențiunilor lor în Principate.

Dar nici puternica împotrivire a marilor puteri încunjurătoare, nici ori-ce putere omenească din lume nu mai puteà să împiedice avântul măreț ce Românimea redeșteptată îl luase spre o nouă vieață, spre un alt viitor; nu mai puteà să stingă focul ceresc al ideii naționale, aprins în inimile românești de pretutindeni; nu mai puteà să oprească pulsul de vieață renăscătoare al României unite.

Mișcarea revoluționară din 1848, îndreptată în Principate mai ales contra protectoratului rusesc, ale cărei cătușì apăsau mai greu acum decât jugul suzeranității turcești, făcù să se manifesteze din nou ideea unirii, înnăbușită câtva timp de Rusia protectoare.

Intre «*Dorințele partidei naționale din Moldova*», redactate de Mihail Kogălniceanu la 1848, reapare și unirea Principatelor, «unirea care» — cum se zice acì — «este dictată atât de vederat «prin aceiaș origină, limbă, obiceiuri și interese, încât ea este «încuviințată de însuș acel Reglement pe care Rusia cu armele «în mână îl sprijinește (adecă Regulamentul organic). Să avem «credință în viitorul nostru» — exclamă autorul *Dorințelor*. — «Să «ne arătăm vrednici de fericirea și de libertatea ce Tatăl cel de «sus, dela întemeierea lumii, au pregătit tuturor popoarelor, și «care, prin urmare, curând sau târziu, trebue să vie și Româ«nilor!»

Asemenea idei și simțeminte aveau răsunet și în Țara-Românească. Acì Nicolae Bălcescu, expunând planul mișcării ce revoluția română trebuià s'o îndeplinească spre a-și ajunge scopul, arătà ca țintă a dorințelor poporului român *unitatea și neatârnarea națională*. Prin unitatea națională se înțelegeà acum unirea tuturor Românilor [1]).

[1]) Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, p. 475.

www.dacoromanica.ro

Acestor aspirațiuni naționale, cântărețul «*Deșteptării României*», însuflețitorul Alecsandri, bard al Renașterii, le dedeà expresiune în mărețele viersuri:

«Sculați frați de-acelaș nume, iată timpul de frăție!
«Peste Molna, peste Milcov, peste Prut, peste Carpați,
«Aruncați brațele voastre cu-o puternică mândrie,
«Și de-acum pe veșnicie
«Cu toți mânile să dați!»

Despre aceste năzuințe, manifestate în mișcarea revoluționară din ambele Principate, ministrul afacerilor străine al Rusiei, contele Nesselrode, într'o circulară către misiunile diplomatice, din Iulie 1848, ziceà:

«Boierii moldoveni refugiați în Bucovina... pregăteau o răs-«coală, al cărei rezultat trebuià să fie, ca și în Valahia, asasinarea «sau expulsiunea hospodarului, răsturnarea ordinii stabilite și uni-«rea celor două Principate într'un singur Stat, fără oarecari le-«gături cu Rusia și cu Poarta Otomană».

Iar cu privire la Țara-Românească, el ziceà:

«Proiectul lor viitor este dealtminterea învederat. El reiese «din programul lor, și proclamațiunile lor nu-l tăinuesc. Acest «proiect este de a restaura, pe o bază istorică ce n'a existat nici-«odată, vechea lor naționalitate, adecă de a încetà să fie provincii «și de a constitui sub numele de regat daco-român, un nou Stat «deosebit și independent, la formarea căruia ei ademenesc pe «frații lor din Moldova, din Bucovina, din Transilvania și din «Basarabia» [1].

Pe când în Principate se manifestau astfel de aspirațiuni naționale cu privire la unire, dincolo de munți găseà expresiune părerea unei uniri a Românilor sub altă formă. Ea erà reprezentată prin un Român, Ardeleanul Ion Maiorescu, stabilit în Țara-Românească, și prin un Sas, pastorul Roth din Brașov.

In ordine cronologică, vine mai întâiu broșura pastorului Roth: *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romanische Monarchie unter Oesterreichs Krone*, apărută la Sibiiu, în Maiu 1848. Autorul examinează chestiunea unirii Ardealului cu Ungaria, proclamată de Unguri în revoluția din 1848 și admisă de dieta Transilvaniei, în care nobilii maghiari și partizanii lor formau majoritatea. Adversar al Ungurilor, Sasul Roth se pronunță

[1] *Acte și Documente relative la istoria Renașterii României*, II, 4, 6.

www.dacoromanica.ro

contra acestei uniuni şi propune unirea Ardealului cu Ţara-Românească şi Moldova sub stăpânirea Habsburgilor, ca cea mai bună şi mai naturală soluţiune a chestiunii transilvane şi a Principatelor. Erà formula adversă a planului rusesc care, cu 40 de ani mai înainte, aveà în vedere unirea acestor ţeri sub un mare-duce rus.

Ion Maiorescu, fiind trimis în 1848 de guvernul revoluţionar din Ţara-Românească ca plenipotenţiar ar Principatelor pe lângă guvernul german din Francfurt p./M., făceà acolo propunerea ca Austria, în schimbul posesiunilor italiene ce le-ar ceda Italiei, să unească Ardealul, Bucovina, Moldova şi Ţara-Românească într'un regat România, cu un principe austriac sub protecţiunea Germaniei. Acest Stat ar fi cea mai puternică stavilă ce s'ar pune năzuinţelor Rusiei de a se întinde spre Constantinopole. Propunerea fu primită cu simpatie. Deputatul Förster găseà chiar că un atare regat român ar fi mai important pentru Germania decât regatul maghiar [1]).

Asemenea voci se auzeau până la 1848, la noi şi în afară, cu privire la unitatea politică a Românilor, a cărei înfăptuire se întrevedeà ca un rezultat natural şi necesar al desvoltării istorice ca şi al condiţiunilor etnografice şi geografice pentru vieaţa şi menireà poporului românesc între neamurile încunjurătoare.

* * *

După 1848, reacţiunea ce a urmat după înnăbuşirea revoluţiei a împiedecat ori-ce manifestare naţională în Principate, până la epoca congresului de Paris din 1856. Astfel amuţiră pentru câtva timp şi aspiraţiunile unioniste. Dar propagatorii lor găsiră adăpost în Occidentul civilizat, unde capii partidului revoluţionar, împinşi spre emigrare, fură nevoiţi să se exileze. Emigraţii români, umplând lumea apuseană de plângerile lor, deşteptară simpatiile fraţilor latini din Occident, cu Francia în frunte, pentru cauza românească.

Acestor simpatii, susţinute şi prin interesele puterilor occidentale în Orient, datorim liberarea de protectoratul rusesc prin pacea dela Paris, în urma războiului din Crimeia, şi sprijinul ce ele ne-au dat pentru realizarea unirei Principatelor la 1859, acum 60 de ani.

[1]) N. Bănescu şi V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu* (1912), pp. 211, 392—393, 398, 400.

www.dacoromanica.ro

Puterile occidentale întrunite la congresul din Paris, Francia, Anglia şi regatul Sardiniei care apoi a făcut unitatea Italiei, au înţeles marele interes al Europei pentru a întări la gurile Dunărei noul Stat român ce urmă să se înfiinţeze prin unirea Principatelor, ca zăgaz latin la porţile Orientului. Contra tuturor uneltirilor Austriei şi Turciei, care căutau să împiedece unirea, pe când Rusia şi Prusia observau o atitudine mai mult sau mai puţin neutră, cele trei puteri amice, Francia, Anglia şi Italia, aliate în războiul din Crimeia contra Rusiei, ne-au susţinut şi ajutat în aspiraţiunile noastre naţionale pentru unire, cărora în special Napoleon III le-a dat cel mai puternic sprijin.

Principiul naţionalităţilor, proclamat de împăratul Francezilor ca principiu conducător pentru întocmirea viitoare a Europei, a dat ca primul rod unirea Principatelor Române. A urmat apoi unitatea Italiei, realizată de asemenea cu ajutorul şi prin intervenţia directă a lui Napoleon.

Pe timpul luptelor şi negociaţiunilor pentru unitatea Italiei, s'a ivit din nou planul de unire a tuturor ţerilor româneşti sub sceptrul Habsburgilor. Erà vorba de a obţine dela Austria cedarea provinciilor italiene în schimbul Principatelor, care ar urmà să fie unite cu Ardealul şi celelalte ţinuturi româneşti de peste munţi, ca parte din monarhia austriacă. Se atribue lui Napoleon că ar fi făcut oarecari propuneri în această privinţă; dar actele diplomatice date până acum publicităţii nu confirmă aceasta. In tot cazul, în cele din urmă având să decidă armele în chestiunea italiană, şi planul de unire a Românilor în monarhia austriacă a căzut atunci pentru totdeauna.

Care erà sentimentul adevărat al Românilor în această privinţă, o exprimă marele Alecsandri în versurile:

«Da, o scumpă prevestire
«Vine'n taină de-mi şopteşte
«C'a Românilor mărire
«Azi în lume se urzeşte.
«A Italiei libertate
«Va'nsufla o noua viaţă
«Legiunilor uitate
«Dela Dunărea măreaţă,
«Şi'n curând ginta latină
«Răsări-va ca un soare,
«Coperind cu-a sa lumină
«Celelalte mari popoare».

www.dacoromanica.ro

Iar cu privire la unire, el vestea:

«E scrisă'n ceruri sfânta Unire,
«E scrisă'n inimi de foc ceresc.
«O Românie, l'a ta mărire
«Lucrează brațul dumnezeesc».

Această credință însuflețea pe patrioții Renașterii noastre în epoca unirii dela 1859, care era primul pas spre marea unire a neamului românesc întreg.

După realizarea unirii Principatelor, pentru care cei mai de frunte oameni politici și scriitori ce a produs neamul nostru, și în Moldova și în Țara-Românească, au intrat în arenă, desvoltând o activitate care onorează pentru toate timpurile patriotismul lor luminat și aleasa lor inteligență, — după realizarea acestei prime și celei mai vii dorințe, aspirațiunile naționale au fost concentrate asupra celorlalte două puncte principale din programul național dela începutul Renașterii încoace, anume: întemeierea unei dinastii prin un principe dintr'o familie domnitoare în Europa occidentală, și cucerirea neatârnării. Acestea le-a realizat binecuvântata domnie a Regelui Carol I-iu, întemeietorul dinastiei României și al Regatului român.

După îndeplinirea lor, aspirațiunile naționale s'au îndreptat iarăși spre frații din afară de hotarele Statului național. Acolo, mai ales soarta Românilor de peste munți atrăgeà privirile și înflăcărà sentimentele patrioților de dincoace.

După revoluția din 1848, în care Românii de peste munți au luptat cu credință și devotament pentru tron și împărăție contra Ungurilor răsvrătiți, elementul românesc din monarhia austriacă s'a bucurat câtva timp, sub constituția acordată popoarelor monarhiei, de libertăți politice și naționale cum nu le avuse până atunci. Dar această stare de lucruri, poate din fericire pentru noi, n'a fost de lungă durată. Prin pactul dualist austro ungar din 1867, care împărțeà monarhia Habsburgilor în două State, Austria și Ungaria, iar puterea în Stat, între două popoare, Germanii în Austria și Ungurii în țerile coroanei ungurești, Românii din Ardeal și din ținuturile românești ale Ungariei au fost sacrificați Ungurilor, desființându-se autonomia de până atunci a Ardealului ca provincie proprie și încorporându-l

www.dacoromanica.ro

în Statul unguresc. Drept răsplată pentru serviciile ce ei au adus împărăției, luptând cu recunoscută vitejie și abnegațiune pentru patria comună și împărat, servind cu credință și devotament împărăția în războiu și pace, dându-i generali și ofițeri distinși, ostași viteji și servitori devotați ai Statului, cetățeni credincioși și muncitori vrednici, drept răsplată pentru așa servicii cetățenești, Românii au fost dați pe seama Ungurilor neîmpăcați, spre răsbunare și asuprire. De atunci încoace, vieața Românilor de peste munți a fost sub necontenită opresiune, în luptă înverșunată pentru naționalitatea lor și pentru drepturile lor cetățenești, împotriva năzuințelor de desnaționalizare și a tot felul de asupriri din partea stăpânirii unguresti.

Această stare de lucruri a provocat o puternică mișcare naționalistă în România liberă. Acestei mișcări se datorește înființarea «Ligei pentru unitatea culturală a tuturor Românilor», creată la 1891 cu scopul de a servi mai ales cauza Românilor de peste munți și a întreține vie dincoace ideea chestiunii naționale. Prin activitatea Ligei, prin presă și publicațiuni în chestiunea națională, prin întruniri publice și manifestațiuni naționaliste, se făcea pregătirea sufletească pentru ceasul cel mare ce trebuia să vină. Din păcate însă, nu s'a făcut în aceiaș măsură și pregătirea politică și militară.

Nu putem să ne ocupăm aci de cauzele și motivele insuficienței de pregătire politică și militară în vederea marelui războiu pentru unitatea națională.

In afară de prevederile și pregătirile noastre, marele războiu, provocat de șovinismul unguresc în alianță cu militarismul trufaș al imperiului german, acest cumplit războiu fără seamăn în lume, a chemat România la suprema datorie, alături de marile națiuni aliate care au susținut sublima luptă pentru dreptate și libertatea popoarelor. Urmând acestei chemări, care găsea un viu răsunet în sufletul neamului întreg (excepție făcând doar cei rătăciți dela calea dreaptă a simțului național), Regele nostru, făcând supremul sacrificiu a condus la biruință România, neamul românesc la libertate și mărire. După grele încercări și mari jertfe, România, încununată de izbândă prin vitejia ostașilor săi și prin prăbușirea puterilor dușmane în uriașa luptă cu victorioasele națiuni aliate, a ajuns să reunească pe toți fiii Patriei românești dela Nistru până la Tisa sub sceptrul blând și ocro-

www.dacoromanica.ro

titor al Regelui Ferdinand I-iu ca cel dintâiu Rege al tuturor Românilor.

Şi, privind îndărăt spre a măsura puterea şi mijloacele prin care s'a îndeplinit această unire, aspiraţiunea seculară a neamului, ne simţim îndemnaţi a zice cu poetul:

«O Românie, l'a ta mărire
«Lucrează braţul dumnezeesc».

Două comunicaţii la Academia Romînă

I.

Mihnea-Vodă Radu (cel Rău) şi uciderea boierilor munteni.

Între documentele adunate de răposatul mieu prieten Nerva Hodoş se află şi acest act pe pergament de la Mihail-Vodă Radu, al cărui cuprins are o mare importanţă istorică:

„Milostieiu bojieiu Io Mihail Radul Voivod i gospodinŭ văsoe zemle ungrovlahiiscoe davat gospodstvami siiu poveleanie gospodstvami credinciosului priiatenului Domnii Meale, jupânului Bolog Mateiu, ca să-i fie lui tot satul Stănceştii ot sudstvo Gorjul şi cu toţi rumânii căţi să vor afla şi cu toată ocina lor, den-cămpu, den pădure şi din apă, den siliştea satului, cu tot venitul de preste tot hotarul, din hotar până în hotar, oarecăt să va aleage. Pentru că acestŭ satŭ Stănceştii fost-au al Predii Vornicul Brâncoveanul, de cumpărătoare încă mai denainte vreame. Iar după aciaia, căndŭ au fostu acum, în zilele Domnii Meale, pre vreame ci-amŭ fostu la Teleajin, mergători în slujba cinstitului şi putearnicului Împărat, în Ţara Ungurească, dinpreună cu Măriia Sa Hanul, şi cu toată Tătărămea, şi cu Cazacii, şi cu Paşa de Silistra, cu Turcii, şi Ghica-Vodă, cu Moldoveanii, iar Preda Vornicul el s'au sculat dinpreună cu Părvul Vistiariulŭ şi cu Istratie Post. asupra Domnii Meale şi a ţărăi cu rea ficlenie, ca să facă răutate Domnii Meale şi ţărăi. Într'aciaia, văzăndŭ Domniia Mea şi toată ţara ficleniia lor, ajunsu i-au leagea şi judecata să piiară, după lucrurile şi vina lor; şi ş'au luat plată,

www.dacoromanica.ro

ca neşte oameni răi şi călcători de jurămăntu Şi au rămasŭ toate moşăile lorŭ pre seama domnească.

Dereptŭ aciaia, fiindŭ dumnealui jupănulŭ Bologŭ Mateiu priiatenŭ şi sluga dereaptă ţărăi, i-amŭ datŭ şi l-amŭ miluitŭ cu acestŭ satŭ Stănceştii, ce iaste mai susŭ scrisŭ, ca să-i fie de moşie stătătoare dumnealui şi coconiloru-şi nepoţilorŭ, neclătită înŭ veaci, şi de nimenilea opreală să n'aibă preste învăţătura Domnii Meale. Încă şi blestemŭ amŭ pusŭ Domniia Mea, în urma Domnii Meale pre care va aleage Domnulŭ Dumnezeu a fi Domnu şi biruitorŭ Ţărăi-Româneşti, ori dinŭ plodulŭ Domnii Meale ori dintr'altă rudă, să aibă a înnoi şi a întări aciastă carte a Domnii Meale de milă, ca şi Domnulŭ Dumnezeu să-lŭ întărească şi să-i adaogă anii şi Domniia îndălungată. Iar cine va călca şi va strica aciastă milă a noastră, fie procletŭ şi afurisitŭ de 318 oteţi ije sutŭ vă Nichiia, şi să aibă parte cu Iuda şi cu Ariia la unŭ locŭ, în veaci, aminŭ.

Sej ubo i sveadeatelie postavilimŭ gospodstvami: jupanŭ Manulŭ Velŭ Banŭ cralevschii, i jupanŭ Barbulŭ Velŭ Vornicŭ otŭ gornie zemle, i jupanŭ Radulŭ Velŭ Vornicŭ otŭ dolnie zemle, i jupanŭ Radulŭ Velŭ Logt., i jupanŭ Stroe Velŭ Vist., i jupanŭ Udrişte Velŭ Spat., i jupanŭ Diiculŭ Velŭ Cliuč., i jupanŭ Vasilie Velŭ Stol., i jupanŭ Manta Vel Comisŭ, i jupanŭ Gheorghie Velŭ Peh., i jupanŭ Alexandru Velŭ Post., i jupanŭ Drăgoiŭ Velŭ Slugĭ, i Vădislavŭ Velŭ Pit.; i is. jupanŭ Radulŭ Velŭ Logofătŭ. I azŭ Preda Log. pisŭ, msţa Dich. 9 dni, i otŭ Adamŭ do ninea teceniia leatŭ 7167 i otŭ rojdistvo Hvo 1658.

Io Mihail Voevod."

(Monogramă cu roşu.)

* * *

Faptul la care se referă acest document e cunoscut prin amîndouă cronicile de ţară şi prin întîmplătoare menţiuni în izvoare străine.

Povestirea cantacuzinească a lui Stoica Liudescu presintă lucrurile aşa:

Poarta, condusă pe atunci de strașnicul Mare-Vizir Mohammed Köprili, „Chiupruliul" cel bătrîn, dă ordin să se atace, în 1658, Gheorghe Rákóczy al II-lea, un vechiu rebel, de ambii Domni şi de Han, care vine în persoană. Se adauge şi Paşa de Silistra,

www.dacoromanica.ro

spune izvorul nostru, care păstrează titulatura de „Măria Sa“ pentru singur „Împăratul“ tătăresc.

Mihnea, care visa însă de înoirea zilelor de glorie ale lui Mihai Viteazul, e hotărît să trădeze. Întreabă în această privință pe boieri, și aceștia, „ticăloșii“, nu se arată de loc aplecați să participe la o asemenea aventură: invocă slăbiciunea țerii, care împiedecă o acțiune bună în sine. „Doamne, bun lucru ar fi acesta, iar noi ne temem că nu vom putea plinì desăvîrșit, ci numai vom zădărî șarpele și ne vor înghiți cu totul, — căci noi sîntem o țară mică și făr' de oameni, neputincioasă și făr' de ajutoriu de nicio parte, iar Turcii sînt puternici mari și biruiesc toată lumea, de la Răsărit pîn' la Apus.“

Domnul, ca să-i împace, făgăduiește că-i va duce numai până a Teleajin, unde li se va da drumul, dar fapta tot va fi săvîrșită, cu alții: „iar eu am cu cine tăia pe Turci“.

Se gîndia la oastea de mercenari pe care o pregătise. Dar la Șoplea, acolo, pe Teleajin, căpitanii și soldații jură numai de formă, după cererea lui, iar, la plecare, îl „suduie“, spuind între ei „că nu se vor învrăjbi cu Turcii, că sabia Împăratului este lungă, și Hanul cu Tatarii încă sosește“ [1].

Cum se continuă însă drumul, la Ceraș, lîngă rîul limpede care mișcă bulgării și plăcile de piatră albă, armata se împrăștie. Ostașii, cu tunurile, merg la Turci; boierii, cîți nu se duc pe la satele lor, se presintă Pașei de Silistra, Cadîr (Chidr). Mihnea însuși e silit a face acest drum și acela la pragul Hanului, cu bani cari să-l scuse. Izbutește „a-și face pace“.

Îndată, sigur acum că rămîne, el ordonă execuția vinovaților de trădare: Pîrvu Vel Vistier (Vlădescu), Istrati Vel Postelnic — ruda lui Matei Basarab, care voise a și l lăsa urmaș —, Aga Preda Bîrsescul, căpitanul de Roși Vintilă, vătaful de pușcărie Badea. Iar Marele Armaș, „Sîrbul“ Dincă, aleargă „de olac“ și ucide pe Preda Brîncoveanu însuși în „casele domnești“ din Tîrgoviște [2]. Constantin Cantacuzino Postelnicul și ginerele lui,

[1] Hanul sosi în Moldova chiar la începutul lui Iulie (Hurmuzaki, XV, p. 1283, no. MMCCCLXXIII) Peste o lună Turcii răsbat în Ardeal prin pasul Buzăului (*ibid.*, n-l următor). La 25 August Mihnea e „în tabără“ (*ibid*, p. 1285, no. MMCCCLXXII).

[2] Cu cîteva luni înnainte, la 30 Iunie, se întăriau, de Mihnea, anume posesiuni „jupânului Predii Brăncoveanul Vel Ban și feciorilor lui, căți Dum-

www.dacoromanica.ro

Până Filipescu Vel Spătar, scapă de urmărirea lui Odor căpitanul, cu „plăiașii Ialomiței“, în ziua de 16 August 1658. Ei răzbat la Brașov [1], după o fugă de două zile și două nopți. Totuși fiii lui Constantin, Drăghici și Șerban, viitorul Domn, se aflau, nebănuiți și nebîntuiți, în oastea domnească [2].

Expediția în Ardeal se făcu, bine înțeles, cu „credincioasa“ participare a lui Mihnea.

Constantin Căpitanul, care scrie în sens anticantacuzinesc, amintește și el de planul trădător al lui Mihnea: el ar fi vrut anume „să taie pe Turcii cari veniia cu un Pașă Serascher și cu Tătari“. Copiind pe Liudescu, acestălalt cronicar amestecă răspunsul boierilor cu al șefilor de slujitori. Ca amănunt nou, se spune că, mergînd la Pașă, Vlădescu, care avea relații la Poartă, ca fost *mutefariacà* din suita Sultanului, denunță intenția lui Vodă.

Acesta, la rîndul lui, făcînd drumul la Serascherul turcesc, presintă pe boierii înșii ca rebeli, pe cînd el, care se purtase, cum știm, pe la atîtea Curți turcești, „iaste slugă driaptă Împărăției, crescut în Curtea împărătească, și n'are el gînd de hain niciodată“. Pașa caută să împace pe Mihnea cu boierii.

Acesta însă atrage în cortul său pe seful pîrîșilor, pe Vlădescu, și, dînd ordin de ucidere, în turcește, beșliilor săi musulmani, îl face să fie zdrumicat supt ochii lui. Istrati, care ținea pe una din fetele lui Radu-Vodă Șerban, fuge 'n pădure; acolo-l caută dorobanții și-l aduc spre jertfire la Domn. Restul e ca în cronica d'intăiu, — aceleași fapte, dar mai pe scurt [3]. Urmează pregătirile celui de-al doilea măcel al boierilor [4].

---

nezeu îi va da“ *(Studii și doc.*, V, pp. 184-5, no. 40) — Oasele lui Preda fură așezate lîngă ale fiului, Papa, ucis de Seimeni, în mănăstirea din Brînco veni; V. A. Urechiă, în „Analele Academiei Romîne“, vechea serie, X [2], p. 291; Iorga, *Inscripții*, II = *Studii și doc.*, XVI, p. 74, no. 207). Pe piatra de mormînt se *afirmă nevinovăția*: „pe Preda Vornicul l-au ucis Mihnea-Vodă cel Rău, în casele domnești în Tărgoviște, nefiind vinovat nimic“. Tot acolo, resturi din întăia inscripție (a doua e pusă de nora lui Preda, Stanca, fiica lui Constantin Cantacuzino).

[1] O scrisoare misterioasă despre fuga lor de sigur, Hurmuzaki, XV, pp. 1284-5, no. MVCCCLXXVI (18 August 1658). Logofătul Stoica, pomenit acolo, pare a fi Liudescu.

[2] *Magazinul istoric*, IV, pp. 347-50.

[3] Ediția Iorga, *Istoriile Domnilor Țării-Rumănești*, pp. 143-5.

www.dacoromanica.ro

Bailul venețian la Constantinopol reproduce la 31 Octombre 1659 o convorbire pe care a avut-o cu Franciscanul Grigore, sol al Voevodului, și acesta-i spune că, „anul trecut, cînd a venit Marele-Vizir la Belgrad și a poruncit aceluiași Domn muntean să meargă cu toate forțele contra lui Rákóczy, sosind la hotarul Ardealului, s'a sfătuit cu ai lui să se unească cu Rákóczy și să se întoarcă împotriva Turcilor, dar, trădat de un boier de căpetenie al lui, care se apucă să-i descopere gîndul Turcilor și care duse cea mai mare parte din oastea lui la ei, a trebuit ca tot odată și el să meargă la Pașa de Buda *(sic)*, și, protestînd de falșitatea pîrîșilor, să arăte cu graba și cu faptele, năvălind cu ai săi de fapt în Ardeal, că n'a avut niciodată scopurile ce se vestiseră. Turcii însă, de și primiră deocamdată îndreptățirile lui, rămaseră totuși cu oarecare bănuială asupră-i și-i dădură alături un însemnat număr de Turci, și, după retragerea armelor din Ardeal, îl lăsară să se întoarcă în Țara-Românească, dar cu asistența continuă a 2.000 de Turci. Că el deci a căutat necontenit să se scuture de jug, dar că anume boieri din țară l-au împiedecat totdeauna, dînd totul în știința Turcilor. Că, în sfîrșit, ucigînd doisprezece dintre ei, supt felurite pretexte, a ajuns în stare să puie toate armele și cetățile în mîna slugilor sale de credință."

Urmă uciderea celor 2.000 de Turci în clipa cînd Pașa de Silistra venia să-l ieie din Scaun [1].

Un maestru ocular al acestor împrejurări, Pavel de Alep, diaconul sirian care întovărășia pe Patriarhul Macarie al Antiohiei, a luat parte la slujba de Sîmpietru făcută înnaintea Domnului care era chemat la războiu în Ungaria. El pomenește și pe Cazacii aduși de Ghica și setea lor de a-și răzbuna contra lui Rákóczy pentru patimile lui Timuș. Pașa de Silistra adusese Tatari dobrogeni. *Expediția ar fi fost pornită și din causa pîrilor lui Mihnea, care se temea de pribeagul Constantin-Vodă, adăpostit în Ardeal.*

Îndată „Romînii", adecă partidul de țară, cer însă ca războiul să fie oprit, de teama resultatelor ce putea să producă pentru țara lor lăcomia turcească: se gîndiau și la vechiul plan de a

[1] Hurmuzaki, IX [1], p. 148.

www.dacoromanica.ro

se preface Domniile în pașalîcuri. Turcii stăruie însă în continuarea acțiuni și poruncesc lui Mihnea să pornească și el cu oastea lui.

La 18 Iulie, Domnul se pune în mișcare spre Ploiești, unde se întîlnește cu Ghica și cu Hanul. Aici Vlădescu, care intrigase și contra lui Constantin, de a dreptul la Poartă și, prieten cu Vizirul, era pus să supravegheze pe stăpînul său, se hotărăște a denunța Pașei complotul lui Mihnea cu Rákóczy.

Povestitorul certifică existența acestor legături. Ele au fost determinate de cererile necontenite ale Turcilor: bani și hrană. „Făcuse acum în urmă un tratat cu Craiul Ungurilor, învoindu-se să atace pe Turci și Tatari pe la spate și pe toți să-i puie supt sabie. Astfel în taină era unit cu Ungurii, de și pe față părea dușmanul lor.“ Mihnea se răscumpără la Pașă cu șeizeci de pungi. Dar, profitînd și de o ceartă a Vistierului cu însuși clericul din Alep, el chiamă în cort pe „Tatarii“ lui, cari smulg pe Vlădescu și, *fără judecată*, „îl tăiară în bucăți“, *ca și cum ei ar fi răsbunat astfel un năcaz al lor, poate neplata lefilor.* Urmează uciderea Agăi Seimenilor (Preda Bîrsescul) și a Marelui-Armaș (Badea). *Se simula astfel o răscoală de ostași ca a Seimenilor și dorobanților supt Matei și Constantin.* Uciderea lui Istrati, care fugise în pădure, e tocmai ca în cronică. I se *tăie capul de țerani, înnainte de a fi adus la Vodă, care hotărîse el însuși în acest sens.*

Despre Brîncoveanu se spune atît că s'a dat ordin de a-l zugruma la Tîrgoviște. *Averile celor omorîți erau de nevoie pentru a se plăti darul către Pașă.*

Apoi Mihnea, ca să dovedească o credință acum îndoielnică, trecu și el cu Hanul și Pașa de Silistra în Ardeal[1].

Înțelegerea cu Rákóczy fusese denunțată, afirmă Cancelariul Ioan Bethlen, în 1658 de Barcsai, dar și Mihnea arătase Turcilor pactul între Barcsai însuși și prințul ardelean rebel[2].

Iar Miron Costin, căruia Mihnea îi e odios, ca „tiran“, „buiguitoriu în gînduri“ și nebun, asigură că, atunci cînd Domnul muntean înștiință pe Rákóczy, înnainte de tăierea din 1659 a Turcilor, că voiă să meargă cu el, acesta *„de 'ntăiu n'au crezut*

[1] *Călătoriile Patriarhului Macarie*, trad. Emilia Cioran, p. 244 și urm.
[2] P. 70 și urm., Kemény mijlocește o împăcare.

www.dacoromanica.ro

pre Mihnea-Vodă" şi au fost de nevoie „giurământuri" până „au văzut adevărat voia lui că este împotriva Turcilor" [1].

Mihnea, cu apucăturile lui curioase [2], nu era un om obişnuit. Anumite elemente de ambiţie exagerată dau personalităţii lui un relief neobişnuit. Înfăţişîndu-se, pe de o parte, ca un Împărat bizantin, care sfinţeşte biserici după rînduiala tipicului şi fixează în Sinod măsuri privitoare la rosturile canonice în ţara sa [3], pe de alta, el relua tradiţia veche a ţerii şi primia şi astfel moştenirea lui Mihai, al cărui nume-l împrumutase, intitulîndu-se *arhidux,* nu în vre-o legătură cu Habsburgii, ci ca *herţeg,* ca duce de Făgăraş şi Amlaş [4].

Avem tratatul de alianţă, cu clausele bine precisate, pe care l-a încheiat cu Ghica-Vodă din Moldova, ca şi cum şi unul şi altul erau să rămîie până la moarte în Scaun: el poartă data de 18 Novembre şi e cu cîteva săptămîni numai anterior documentului nostru [5].

Acest tratat însă e de o loaialitate perfectă faţă de Turci. Clausele lui prevăd mai ales o represintanţă la Poartă în care „chehaielele", capuchehaielele, să lucreze unitar şi solidar. Cînd e vorba de resistenţa comună faţă de un atac întîmplător, se adauge: „afară de Împărăţie", iar mai departe: „fără ştirea Împăratului". Singura grijă e a pîrîşilor la Turci şi a pribegilor uneltitori, a fugarului Constantin-Vodă în rîndul întăiu.

Ce era să fie pe urmă, nu pare a fi stat încă de atunci în gîndul trufaşului aventurier. Un izvor apusean, cronica lui Galeazzo, spune că, la 1658, Mihnea scrisese Marelui-Vizir, pîrînd pe noul

[1] Nu trebuie să se uite că la începutul lui Iulie 1658 porneşte expediţia în Ardeal şi că la 16 Iunie Rákóczy, cu care s'ar fi făcut înţelegerea, părăsise puterea (Kraus, I, p. 345). Totuşi în expediţie Mihnea înştiinţează că el nu vine ca duşman şi să nu să tragă asupra lui: „Ehe sie aber sind vorbei gereiset, haben sie einen Legaten in Stadt geschickt und lassen anhalten, man sollte nicht an sie schiessen, denn sie kamen uns zum Besten. Also ist von der Obrigkeit befohlen worden dass man nicht einen Schuss auf sie gethan" (Kemeny, *Fundgruben,* II, p. 141 şi urm.). El încheiase, de altfel, şi o ligă cu Barcsai (Kraus, *o. c.,* II, p. 1).

[2] Şi Nekesch Schuller *(Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt,* IV, pp. 251-2) îi zice: „der Wütrich und Tyrann", „dieser Eisenfresser".

[3] Aceste „Anale", XXXVIII, p. 465 şi urm.

[4] *Ibid.,* XXXVI, p. 529 şi urm.

[5] *Ibid.,* pp. 537-40.

www.dacoromanica.ro

prinț ardelenesc, Barcsai. *„În sfîrșitul cărții arăta foarte mare rivnă către Casa otomanicească și se rugă Viziriului ca să lucre la Împăratului să-i dea lui tustrele țerile, că el va plăti pururea fără de scădeare și zăbavă obișnuitele haraciuri: pentru Valahia 150.000, pentru Moldova 20.000 și pentru Ardeal 60.000 de taleri, afară de alte slujbe ce va face Porții.“ „Arhiduxul“ avea în vedere astfel să fie un Mihai cu diplomă de la Constantinopol*[1]. Să ni amintim îndemnul, mărturisit de Pavel de Alep, ca Turcii să deie lovitura în Ardeal. El e un precursor, fie și unul tragi-comic, al unirii românești integrale.

Partidul național care luptase cu Leon-Vodă și biruise în Domnia lui Matei nu consimția să piardă însă Domnia de țară.

Astfel, boierii, cu toate ifosurile lui, nu-l voiau. Cuca o doriau atîția dintre cei din jurul lui: Istrati, din obiceiu, Vlădescu, din causa prietenilor săi de Poartă, Preda Brîncoveanu, pentru descendența sa din neamul lui Matei Basarab, Constantin Cantacuzino, pentru fiii săi, ca unii ce aveau ca mamă o Domniță, odrasla lui Radu Șerban, ca și soția lui Istrati; Diicul, în sfîrșit, care de mult rîvnise Scaunul domnesc. E neîndoielnic că în 1658 s'a pregătit o mișcare contra lui, cu slujitorii ca și cu Turcii.

După uciderea lui Istrati, lui Pîrvu și a Brîncoveanului, Vodă apare încunjurat încă de Diicul, de Stroe Bîrsescu, de Spătarul Udriște, de un Gheorghe care poate fi Băleanu, de Grecul Manta și de cîțiva necunoscuți, cu frumoase nume vechi, așezați în cele d'intăiu rînduri ale Divanului. Ei întăresc că în adevăr cei uciși „s'au sculat asupra Domniei și a țerii cu rea ficlenie, ca să facă răutate Domniei și țerii“, „ca nește oameni răi și călcători de jurămînt“, și că au perit cu „lege“ și „judecată“, confiscîndu-li-se satele pentru a se da unor căpitani străini, ca acest Ungur din Ardeal, Matei Bălogh, căruia Barcsai îi scrie, în același timp ca și lui Vodă, la 4 Decembre 1658[2].

Dar uneltirile urmau. De aici vine măcelul din 1659 în sunetul musicii turcești, fiind „isprăviți“ astfel Diicul, Radu Fărcășanu, Preda Logofătul Pîrîianu, Stroe Bîrsescu, Radu Cîndescu și cei doi frați ai lui, plus Marele-Căpitan, Vasile Cîmpineanu[3].

[1] Șincai, II, p. 121.

[2] Hurmuzaki, XV, p. 1289, no. MMCCCLXXXIV.

[3] Cronicile citate. Cf. și *Studii și doc.*, IV, pp. CCXCIII-IV. Document din 14 April 1659, *fără boieri*, ai lui „Mihail-Vodă“, *ibid.*, V, p. 519, no. 2. Lumea îi zicea însă Mihnea (v. *ibid.*, p. 527, no. 13).

www.dacoromanica.ro

Nu ştim exact data acestuialalt măcel, în condiţii ca şi ale celui din 1658. La 10 Ianuar 1659 însă Mihnea ţinea sobor la Tîrgovişte şi la 21 Mart el răspundea Patriarhului din Constantinopol ca şi cum nimic nu era să se întîmple. La 17 August declaraţia de revoltă se petrecuse [1].

Nici aşa însă nu şi ajunse la capăt. Ca şi Ioan-Vodă-cel-Cumplit, ca şi Aron-Vodă, Mihnea fu silit la răscoală. Aceasta se vede lămurit şi din felul cum, tăind pe Turcii de lîngă sine în 1659, dă vestea în Ardeal, după un informator sibiian, Andreas Frank: „1-iu Octombre (1659). În rădvan se aduce solul Voevodului Mihnea, episcopul mănăstirii [catolice] din Tîrgovişte, cu secretariul numitului Vodă, carele au dat cartea luminatului Vodă, carea spunea că *el pentru aceia au tăiat pe Turcii cei de lîngă sine ca să nu se taie el de dînşii şi să se pună deregători turceşti*, şi supt acelaşi jug să cadă şi Ardealul“ [2].

Credem că, după noile ştiri, astfel trebuie să se înţeleagă, în schimbarea ei neprevăzută, contrazicătoarea politică a lui „Mihail Radul“.

II.

O foaie de popularisare igienică şi economică la 1844-5. Rolul fraţilor Vîrnav în Renaşterea românească.

La 1845 dr. C. Vîrnav începeă, la Iaşi, cu speranţe mari, care nu s'au putut îndeplini, publicarea celei d'intăiu foi pentru higiena şi economia rurală a „poporului românesc“ — a *întregului* „popor românesc“: „Povăţuitoriul sănătăţei şi a economiei“.

Să vedem întăiu din ce mediu familiar era inovatorul.

Familia Vîrnăveştilor (numele vine de la Varnav, Barnaba) se deosebeşte printr'aceia că, fără ca vre un membru al ei să se fi ridicat la însemnătatea politică şi socială a boieriei mari, de Divan, ea a fost necontenit amestecată, nu numai în viaţa cul-

[1] Kraus, în *Fontes rerum austriacarum*, I, p. 385. — La 18 Mart Mihnea dădea privilegiul d' comerţ Braşovenilor romîni (*An. Ac. Rom.*, XXI, p. 212).

[2] Şincai, II, p. 124. — Un Romîn din Ardeal, Iacob Nágy de Harsány, îl înteţise la aceasta, acel care avuse relaţii şi cu Moldova; *ibid.*, p. 125; *Acte şi fragmente*, I, p. 285 şi urm. Şi Kemény, răscumpărat de Mihnea de la Tatari, ar fi avut un rol în aceasta (v. Cronica turcească a lui Husein Vegihi, în „Analele Academiei Romîne“, XXI, p. 61).

www.dacoromanica.ro

turală, dar, cîte odată, și în ultimele timpuri ale vechiului regim foarte mult, în toate mișcările cu un caracter național.

Vîrnăvești, cari aparțin poate altui neam, apar prin sate moldovenești încă din secolul al XVII-lea (un Dumitrașco la 1651 [1]). După un Stolnic Toader, pe la 1680 [2], un Constantin se întîmpină apoi după 1700. Un Nicolae Jitnicerul, un Dumitrachi Logofătul, un Miron trăiau pe la 1750-60 [3].

În a doua jumătate a veacului cîte un Vîrnav se amestecă în opera de traduceri care a făcut așa de mult pentru începuturile noii noastre culturi în sens occidental.

Un alt Constantin Vîrnav era la 1767-94 fost Medelnicer [4]. Ținea pe fiica Jignicerului Ioan Iamandi [5]. Cunoscător de grecește, apoi Ban, el preface din această limbă opera lui Francesco Loredano, *Scherzi di fantasia*, pe care, după dorința lui Veniamin Costachi, pe atunci simplu eclisiarh al Mitropoliei, o copiază pisarul de acolo în 1788 [6]. S'a păstrat manuscriptul lui Hudici, intitulat „Zăbava Fantasiei“ [7].

Pe cînd un Iordachi Vîrnav se așeza la Liteni, în Ținutul Sucevei, unde-l aflăm la 1791, ca al doilea Postelnic [8], urmat acolo de Banul Ienachi (testamentul lui e din 1825 [9]), un Toader Vîrnav avea pămînturi în județele Dorohoiu și Hîrlău [10]. El a trebuit să fie rudă de aproape cu traducătorul Constantin, care se întîmpină și ca martur în documente scrise la Botoșani [11]. Gheorghe,

---

[1] *Uricariul*, XXIII, p 233; *Studii și doc.*, XVI, p. 160; XXI, p. 278.

[2] *Studii și doc.*, XXI, p. 357.

[3] *Documente Callimachi*, I, p. 422, no. 4; p. 433, no. 10; p. 454, no. 86; p. 457, n-le 95, 97; II, p. 162, no. 6; p. 176, no. 12; p. 200, no. 129.

[4] *Ibid.*, II, p. 32, no. 70; p. 219, no. 27.

[5] *Studii și doc.*, XVI, pp. 86, 406, V, 1; pp. 407-8 (evident e a se ceti: 1785, nu 1735); *Doc. Callimachi*, II, p. 37, no. 80.

[6] *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, II, p. 432 și nota 3.

[7] Cf. și I. Bianu, *Catalogul manuscriselor*, I, pp. 53, 281, 480.

[8] *Studii și doc.*, XVI, pp. 369-70.

[9] *Ibid.*, XXI, p. 285 și urm. Era fiul Medelnicerului și al Saftei; avea ca surori pe Zoița și Ecaterina, și fiica lor e Catinca (*ibid.*, p. 296): se însurase cu Marghioala (*ibid.*, p. 293).

[10] *Ibid.*, p. 292 (a. 1765), 294-5. — Un Ioniță Vîrnav mai tărziu în aceste locuri, *ibid.*, pp 166, 168.

[11] *Ibid.*, p 457 (și un Vîrnav Vel Clucer cetește, e „procitelnic“ la actul domnesc). Lui i se împrumută două manuscripte grecești; Bianu, *Catalog*, I, p. 304.

www.dacoromanica.ro

fiul lui Nicolae Vîrnav, Jitnicerul, copiă, la 1780, un manuscript de traducere a cugetărilor lui Oxenstierna [1].

Vasile Vîrnav, care-şi avea curţile la Plopeni, în judeţul Dorohoiu, moşie cantacuzinească [2], şi a închinat însă viaţa întreagă lucrărilor literare. El traduce din greceşte *Întîmplările Cantacuzinilor şi Brîncovenilor* de Dimitrie Cantemir, copiază un *Erotocrit*, dă versiuni din „Carol al XII-lea“ al lui Voltaire şi dintr'o Istorie Universală, prelucrînd şi o aritmetică, o astronomie şi o geometrie, toate din limba francesă. „Descripţia Moldovei“ a lui Cantemir ar fi prefăcut-o din limba germană [3]. Nu lipseşte în sfîrşit nici grija pentru trecutul ţerii, căci a prescris un letopiseţ până la 1774 [4]. Din biblioteca lui am căpătat un Dicţionar istoric francez de la 1769, „Nouveau Dictionnaire historique-portatif“, pe care iscăleşte „Vărnav Spat[ar]“.

Vasile Vîrnav a trăit până la 1824, dar la 1816 un Scarlat Vîrnav copiă o sumă de lucrări mărunte, cu caracter popular, adăugind şi o încercare de a scrie româneşte cu litere latine [5]. El lucra astfel şi în 1830 [6].

După aceşti patru Vîrnăveşti cari s'au îndeletnicit cu scrisul trebuie să adăugim pe Teodor, care, plecînd de mic din Iaşi, unde tatăl său nu mai trăia, a trecut, întăiu supt îngrijirea unor rude de aproape ale maicii sale, din familia Leonard, în Basarabia, apoi în sama unui negustor Ladă, în Bucureşti, pentru ca, întorcîndu-se 'n părţile de peste Prut, să ajungă acolo proprietar de moşie şi om cu oarecare influenţă. În această fasă a vieţii sale, spre bătrîneţă, încolţindu-se şi în versuri cu alţii din părţile acelea, el a redactat povestea, care şi acum se ceteşte cu deosebită plăcere, a vieţii lui tulburate, pe care în sfîrşit, după atîtea ispite şi umilinţi, soarta prielnică o scosese la liman [7].

[1] *Studii şi doc.*, XXI, p. 439 şi nota 5. Cf. I. Bianu, *Catalog*, I, p. 219 şi urm. E ms. 96 din Bibl. Ac. Rom.

[2] Iorga, *Inscripţii*, I, p. 4.

[3] *Archiva românească*, II, p. 208 nota.

[4] *Ibid.*

[5] Ms. 273 în Bibl. Ac. Rom. Cf. *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 439, nota 6.

[6] Bianu, *Catalogul manuscriselor*, II, p. 445.

[7] Cf. Teodor Vîrnav, *Istoria vieţii mele*, ed. a 2-a, în colecţia mică „Minerva“; Iorga, *Boieri şi răzeşi în Bucovina şi Basarabia*, „Analele Academiei Romîne“ pe 1912; *Neamul Românesc* pe 1918, n-l 250.

www.dacoromanica.ro

Unul din cei de la Botoșani ajunse a juca un rol politic la 1821, și împrejurările care-l scoaseră la lumină merită a fi, și pentru propriul lor interes, scoase puțintel la lumină.

Iată ce scrie în această privință Manolachi Drăghici, care avea și informația tatălui său, amestecat în toate aceste vicisitudini, Iordachi Vornicul.

„Înștiințîndu-se atunci boierii din Țara-de-sus prin Vornicul Teodor Balș că Turcii era' să vie în principate ca să bată pe Greci, s'au întîlnit și ei la hotar cu cei din Cernăuți ce fugise mai înnainte și, unindu-se cu Hatmanul Răducanul Roset, Vistiernicul Alecu Balș ș. a., au pus la cale să ridice satele și să pornească asupra Grecilor cu războiu, puindu-i între două focuri, pănă vor curăți țara. Care întîlniri urmau foarte tainic într'un cătun a Zvoriștii, de pe hotar. S'au făcut lucrul acesta, deci, fără să simtă corifeii Grecilor cît de puțin, pentru că ei se dedase la beții și desfrînări necontenite. Pornindu-se șefii partidei moldovene, care era' Căminarul Ștefanachi Gherghel [1] și Păharnicul Gavril Istrati [2], de la Zvorișce, au început a ridica pușcașii și locuitorii cu arme, propășind tot pe malul Siretiului în jos, pănă s'au strîns ca la 900 de oameni, supt steagurile lor ce fluturau pe lănci, și făcute din bucăți de materie roșie, semn de războiu și de moarte.

„În acea vreme la Botoșani se găsia ispravnic, rînduit de Pendedeca, Stolnicul Grigore Rizu, cu doi comandiri a Eteriștilor, căpitanul Balașu și [altul] căpitanul Spiru, avînd cu dînșii ca o sută de mavrofori cu Arnăuți, pentru paza orașului. Înștiințîndu-se deci Botoșănenii de apropierea lui Gherghel și a lui Istrati cu atîta popor, s'au înnarmat și neguțitorii, cu oamenii boierești de prin ogrăzi, și, mergînd la isprăvnicie, au luat administrația din mîna Rizului, izgonindu-l din tîrg și *rînduind ocîrmuitor pe Vîrnav.* Apoi au pus orașul în apărare de spre Greci, întărindu l cu străji la toate drumurile, fiindcă volintirii de acolo, cum au simțit turburarea ce se făcuse în tîrg noaptea, pănă a nu răsări soarele a doua zi, au perit din oraș, apucînd drumuri părăsite în jos, și nu s'au oprit pănă la Țutora, încunjurînd

[1] Căminarul Ștefanachi Gherghel e pomenit în *Arhondologia* lui C. Sion (Iași 1892), p. 64.

[2] Gavril Istrati, Păharnic din 1814, e tatăl lui Nicolae Istrati și al lui Meletie, episcop de Huși; *ibid.*, p. 111.

www.dacoromanica.ro

punctul Sculenii, pe unde nu putea trece în ceia parte, din pricina străjilor lui Pendedeca, ce pedepsia' aspru pe oricare din Greci voià să treacă în Basarabia, vrînd ca să steie față la războiul ce era să urmeze între dînșii cu Turcii

„Ajungînd, în sfîrșit, boierii cu urdia lor de săteni către moșia Stănceștii, au tăbărît în pîlcuri pe culmile predomnitoare șesurilor Siretiului, și acolo au rămas vr'o trei zile, așteptînd hrană și povățuiri de mers înnainte, din Botoșani, unde era' strînși boierii din toate satele. Dar, neprimind nicio înlesnire de la dînșii pănă în sfîrșit, pentru că în nedumerirea lor au schimbat planul, de a nu ataca, spre a nu veni în conflict mai greu, oamenii s'au împrăștiat la casele lor, hămesiți de foame, fără să facă vre-un progres altul decît slobozirea Botoșanilor, precum s'au zis mai înnainte, și împrăștierea Grecilor din Țara-de-sus[1]."

Se pare că, în timpul cînd se credea că mișcarea eteristă, ai cării șefi veniau de peste Prut, este pusă la cale de Ruși, Austriecii lui Metternich, doritori de a păstra pacea în Orient, spre folosul Turcilor, întrară în legături cu boierii mari refugiați în Bucovina pentru a încerca o contra-revoluție. Cu mijloacele puse la îndemînă de dînșii se organisează trupa de „pușcași" de pe moșii și de alți țerani cari pleacă de la Zvorîștea, moșia Moruzeștilor, supt steagurile roșii ale revoluției *celeilalte*, moldovenești, opusă, ca și a lui Tudor în părțile Oltului, revoluției grecești. Se pun pe fugă cei doi șefi militari așezați de Ipsilanti în Botoșani, și orașul întreg, cu negustorii, cu boierii, participă *la această acțiune cu caracter lămurit și exclusiv național*. Să nu uităm că Botoșanii făcuseră o răscoală la sfîrșitul veacului al XVIII-lea — o plansă cu inscripția francesă, din care un exemplar e păstrat la Academia Romînă, o pomenește — și că orașul căpătase, de curînd, printr'un privilegiu special domnesc, dreptul de a se cîrmui aproape autonom[2].

Vîrnav cel care ajunge căpetenia revoluționară în Botoșanii curățiți de eteriști pare a fi Petrachi, pomenit în documente contemporane[3]. Nu e fără folos să se observe că familia, prin așezarea ei lîngă hotar, avea legături cu Bucovina, și fiul Postel-

[1] *Istoria Moldovei*, II, Iași 1857, pp. 119-21.

[2] *Studii și doc.*, V, pp. 270 și urm., 669 și urm.

[3] *Ibid.*, passim. — O Maria Vîrnav dă o icoană la Păpăuți *(ibid.*, XVI, p. 277). Grădina lui Vîrnav se păstrează în Botoșani.

www.dacoromanica.ro

nicului Ioan, Iorgu Vîrnav Liteanu, ctitorul de la mănăstirea Vorona, se intitula Gheorghe *von* Vîrnav, bucurîndu-se astfel de nobleță austriacă [1].

Cînd însă revoluția greacă fu desaprobată de Rusia, nu mai era niciun motiv ca acțiunea militară a lui Gherghel și Istrati să continue. Ea se opri astfel la Botoșani, unde am văzut că se adunaseră boieri din toată Țara-de-sus pentru a pune la cale oprirea jafurilor și altor escese ale străinilor.

Doctorul Constantin (n. 21 August 1806, la Hilișău) si călugărul Sofronie Vîrnav nu sînt însă fiii lui Petrachi, adversarul din 1821 al Grecilor și unul din autorii tentativei de mișcare națională, ci ai lui Vasile, căci cel de-al doilea iscălia la Paris, în 1846, „Sk. V. Varnav“ [2].

Sofronie (n. 1801) a fost unul dintre cei mai călduroși apărători ai ideii Unirii. Fratele lui, Constantin, avea același ideal și i se închina cu același nemărginit devotament. Și unul și altul fuseseră trimeși la studii în străinătate: Constantin la Pesta — cum vom vedea mai departe —, iar Sofronie, — ca mirean [3]: Scarlat —, la Paris, unde se afla la 1846-8.

Acestuia i se datorește, în rîndul întăiu, ideia societății studențești pentru înfrățirea tinerilor din amîndouă Principatele, în vederea viitorului comun care așteaptă țerile lor, societate, supt patronagiul lui Lamartine, care sprijini la învățătură tineri fără mijloace și alcătui o bibliotecă a tuturor Romînilor, îndreptînd pentru îmbogățirea ei un apel către toate bunăvoințile, care ni s'a păstrat [4].

Viitorul monah era și president și casier.

În broșura sa, publicată la Paris, cu o bizară ortografie personală, studentul romîn, de sentimente democratice, care, de și fiu de boier și proprietar, iscălește apăsat, cu o mîndrie de *paysan du Danube*, „birnic“, arată că, mai presus de orice, a avut în

[1] *Ibid.*, p. 262.

[2] V. *Biblioteka roméné din Paris, fundaté in anul 1846*, Paris, Imprimerie d'Édouard Baudruche, 1846, p. 10.

[3] D. Rosetti, în *Dicționarul contemporanilor*, reproduce spusa familiei că monahul a fugit la Paris.

[4] V. *Floarea darurilor*, II, p. 343.

www.dacoromanica.ro

vedere, — față de ruperea legăturilor acestei tinerimi înstrăinate cu țara ei de naștere, față de umbrirea tot mai adîncă a caracterului național și de fetișismul neinteligent pentru o civilisație superioară, a cării putere, după socotința lor copilărească, ar fi stat numai în pronunțarea corectă a unei frumoase limbi, răspîndită în toată lumea —, păstrarea tuturor amintirilor, lămurirea în toate lucrurile presente a celor de acasă și participarea deplină, intimă, la conștiința lor luptătoare. „Cît ni este de trebuință un asemenea lucru (Biblioteca), numai noi putem a-l simți mai bine, noi cari venim să creștem aice pentru ca să ne întoarcem pe urmă în țară, să aducem mîngîiere bătrînilor noștri, cari, presimțind oarecum noua epocă în care au întrat țerile noastre, nu cruță nimic spre a ne face vrednici de dînsa. Pentru noi nu este numai mîngîierea aceasta singură care trebue să ne facă a căuta să ducem în țară ceva mai mult, ceva mai sfînt decît atîta: este datoria pe care trebuie să o împlinim către pămîntul pe care părinții noștri l-au scăpat pănă la noi preste atîtea învăluiri fatale."

Căci „toate străduințile tinereței noastre lesne pot rămînea neroditoare, dacă cunoștințile și învățăturile ce le dobîndim în străinătate nu vom căuta a le pune în lucrare spre întîmpinarea nevoilor de față a țerii noastre". Astfel, pentru ca Romînii întorși în țară să nu mai stea ca niște „uimiți", se cere a se împiedeca „stavila cea cumplită ce se pune întru marșa lucrurilor în țară". Așezată în Piața Sorbonei, la n-l 3, Biblioteca era deschisă „din faptul zilei păn' la 10 1/2 seara". În localul ei societatea își avea cancelaria, și salonul ei stătea deschis pentru întruniri. Se cereau și din țară, *ca și din Brașov, Sibiiu și Blaj*[1], gazetele și cărțile trebuitoare. Și învățații străini trebuie să aibă aici un material folositor pentru studiile lor[2].

[1] În Brașov la Bariț, în Sibiiu la Servian Popovici, în Blaj la „D. *(sic.)*. Și pentru Iași depositarul, bibliotecar al Academiei Mihăilene, D. Pop, era un Ardelean. Adresa din București era a lui C. A Rosetti, care, cum se știe, avea librăria lui.

[2] *Biblioteka Roméné din Paris* (s'a publicat și în *Neamul Românesc*, pe 1918). La sfîrșit considerații asupra unei ortografii fonetice cu litere latine. Pentru fixarea ei propune un „Congres central", *„într'un loc undeva în mijlocul țerilor romîne"*, la care să iea parte și învățați filoromîni, „căci acum unii din profesorii franțezi au și început a se îndeletnici cu limba noastră, pe care o găsesc foarte ușoară".

www.dacoromanica.ro

La 8/20 Decembre 1847, Alecu, fratele lui Mihail Kogălniceanu, scria astfel, de acolo, din Paris, despre ședințele societății: „În toată Sîmbăta seara mă duc la Biblioteca Romînă, la d. Vîrnav, unde se adună toți Romînii din Paris, de ascultă cetirea istoriei Moldovei. Măcar că tinerii Romîni sînt depărtați de țara lor, însă n'o uită niciun minut și caută cît ar putea mai mult să unească frăția dintre dînșii, atît aici, cît și în țară, cînd s'ar întoarce". Și ei se legau cu jurămînt ca, la întors, oricît ar iubi Franța, învățătoarea lor, „să vorbească numai românește [1]". Căci, adauge el după ideile ce domniau în acest cerc, „tinerii cari sîntem în Paris, n'am venit să învățăm numai a vorbi franțuzește ca un Franțez, *ci a lua numai ideile și lucrurile bune a' unei nații atît de luminată și slobodă*" [2].

La 1848 Vîrnav presinta în tipar o „Dare de samă" de lucrările comitetului societății studenților din Paris, pe anii 1844-46 și 1847..., supt patronajul cetățanului Lamartin [3]". Încă odată el vorbește de primejdia înstrăinării morale „Franța, această țară minunată, această țara clasică a înțelegerii și a libertății, gonia lesne pe smerita și sărmana Românie din inima lor. Cînd trebuie a se depărta de dînsa, ei o făceau de silă, și oftînd de durere se întorceau în patria lor ca într'o țară necunoscută, ca într'un pămînt de exil." Chiar de voiau să lucreze pentru înnaintarea neamului lor, „lipsiți de orice cunoștință despre presentul, trecutul și viitorul ei, inima lor încă nu era înflăcărată și întărită de sentimentul național pentru luptele ce trebuia să afrunteze. De aceia cea d'intăiu stavilă îi opri și-i descurajă: uitînd că nu este dat unei generații ca și să samene o credință și să culeagă fructele ei, junii noștri, privind la înnapoirea patriei, se uimiră și se speriară de multul ce era de făcut, și așa, de la anevoința de-a culege îndată, încheiară la nefolosința de-a sămăna. Atunci ei socotiră că, în loc de-a arunca sămînța într'un pămînt ce li se părea uscat de secoli de dureri, mai bine era a o păstra pentru un timp oarecare, cînd prin minune acel pămînt ar înverzi. Din această descurajare porniți, unii dintr'înșii se mulțămiră a

[1] *Ibid.*, p. 327.

[2] Și în *Povățuitorul* p. 375, cetim: lucruri asămănătoare.

[3] Paris, Tipografia dd. Fain și Thenot, 1848. — Este și o ediție fără mențiunea patronagiului.

www.dacoromanica.ro

păstra în sine, și pentru sine numai, luminoasele idei și generoasele sentimente ce le culeseseră de pe un pămînt liber și se traseră în singurătate, acea scăpare a inimilor slabe și pătimașe, petrecîndu-și viața într'o vinovată nelucrare. Alții picară într'o rătăcire și mai mare: descurajarea întoarse activitatea lor către ambițiile cele mai vulgare, către plăcerile cele mai materiale și mai deșerte și-i făcu a se arunca orbește, pe calea unora din cei mai bătrîni, în acel val de corupție și degradație care tîrăște societatea noastră spre perire.

„Acea obosire morală, acea descuragiare amară, acea suferință intimă ce apăsa inimile junilor veniți din străinătate se întinse peste toată junimea din patrie, încă și asupra micului număr de Romîni carii, înfierbîntați de sentimentul național, căutau a realța inima României prin cultivarea limbii. Literatura noastră pierdu cu încetul acel caracter patriotic, serios, nedependent și curat românesc, ce-i deteră renăscătorii ei: scriitorii noștri preferară scrierile plăcute la cele folositoare, poeții noștri rupseră coardele naționale de la harpa lor ca să se concentreze în sineși și să cînte numai ilusiile simțuale, fantasmele și himerele patimilor lor individuale. D'aci o literatură slabă, nesporitoare, lipsită de originalitate și de romînism, atît în cugetare, cît și în formă.

„Lipsa publicului, sărăcia contribuiră la această decadență Ea se poate desvinovăți oarecum de vom privi că sîntem încă într'o stare de transițiie între ideile și credințele fanariotice, mucezite, moarte pentru noi, și ideile și credințele nouă, care în mulți din noi încă nu sînt bine lămurite, încă nu s'au putut face convicții puternice, convicții care să poată învinge îndoiala ce ne frămîntă cîte odată, dacă națiia noastră, atît de înnapoiată, va avea timp a se bucura de bunurile viitorului și a gusta din fericirea ce-i zimbește în depărtare."

Astfel, alături cu „Asociația pentru înnaintarea literaturii" fundată în București, luă ființă și societatea de studenți și *pentru* studenți din Paris, „Societatea studenților romîni". Luptînd cu calomnia și neglijată de protectorii ce-și alesese în Principate, societatea s'a menținut însă, și ea e pe cale să-și afle ajutători mai harnici. S'a strîns din Țara-Românească un ajutor de 7.000 de franci, cari se adaugă la donațiile românești din Paris, în sumă de peste 31.000 de lei, „subscripțiile din Paris" făcînd

www.dacoromanica.ro

aproape 14.000; era și legatul, de vre-o 22.000 de lei, al lui Miha Casimir. Se spera deci că, de unde până atunci societatea avuse *un singur* bursier (Nicolae Ionescu), va putea de acuma să aducă mai mulți [1].

Își închipuie cineva ce parte puteau să ieie în lupta pentru Unire aceia cari, la studii încă, se pregătiseră așa.

Așezat la moșia Hilișău, în mijlocul țeranilor pe cari-i iubia și în viitorul social și politic al cărora credea, admirîndu-li „cămașa curată de fuior, chimirul roșu și căciula țurcănească", călugărul nu pierde din ochi nimic din ce se petrecea în opera de înnoire. Cînd căpitanul Filipescu, care, somat de Ruși, în 1856, să-i întovărășească în retragere cu soldații lui, refusase, revine, serbătorit, din exilul lui, Sofronie trimete un cal „Romînului martir pentru patrie": „Căci ca apa cea lină a fost liniștit cînd fără nici să scoată spada a biruit pe cei ce o scosese și grozav se înnarmase: la care anume, păn' și tunuri, Romînul patriot se uita ca la niște surcele". Viind alegerile pentru Divanurile ad-hoc, el strînge pe sătenii de pe moșia lui și a fratelui într'o piață pe care o botezase „A Unirii", și de acolo, cu femei, cu copii, „până și acei din față", îi conduce, „cu cea mai mare

[1] S'ar putea ca în redactarea acestui frumos raport Vîrnav să fi avut un ajutor dintre Romînii de la Paris, a căror listă urmează, cuprinzînd, între alții, pe A. G. și A. C. Golescu, pe A. și Dinu Catargiu, pe Grigore, Dimitrie și Pantazi Ghica, pe un Crețeanu, pe maiorul Florescu, pe N. Quinez, pe Gh. Costaforu, pe I. Alecsandri, pe C. Negri, pe M. și Al. Kogălniceanu, pe N. Bălcescu, pe pictorul Lapati, pe Bolintineanu, pe C. A. Rosetti și cei doi Brătieni, pe Iorgu Voinescu, pe un „J. Leca", pe un Romalo, pe St. D Grecianu, — istoricul —, pe G. Cantacuzino — fostul ministru —, pe I. Ionescu (de la Brad) și N. Ionescu, pe N. Rucăreanu, pe dr. Grünau, pe un N Filipescu, pe Brăiloiu. Apoi un Berindeiu, un Bălăceanu, un Aman, un Cornescu, un Brăiloiu, un Rosetti Bălănescu, un Roznovanu, un Crețulescu. Mai însemnăm pe Ioan Cantacuzino, pe A. Cantacuzino din Moldova, pe C. A. Mavrocordat, pe Cozadini, pe doi Jora, și un Cuza, pe C. Cazimir, pe dr Fătu, pe Gr. Balș, pe Ventura, pe Calimah Catargi, pe un Negruzzi, pe doi Rosetti Răducanu, pe trei Miclescu. Dintre doamne: Maria Balș, Hermiona Asachi, Ecaterina Mavrocordat, Zoița Negruzzi, Elena Bărcănescu, S. Paladi, Ruxanda Roznovanu, Elena Negri, iubita lui Alecsandri, Elena Hrisoverghi, Zoe Rosetti, Elena Manu, Eufrosina Lățescu, Pulheria Costachi, Alexandra Florescu, Maria Rosetti, Smaranda Balș, Eufrosina Popescu, Elena Kogălniceanu, Smaranda Negri, Sevastia Arghiropol, Maria Beldiman. Sînt și mai mulți Vîrnavi: dr. Costachi, Constantin P. Vîrnav și un Dimitrie.

www.dacoromanica.ro

pompă, cu capetele goale, la biserică, în sunetele clopotelor și în clocoteala toacelor, întocmai ca în ziua Învierii, strigînd: *Vivat Unirea, că a reînviat națiia romînă!*, acompaniat de trăsnetele puștilor și a' carabinelor. În biserică, la începutul rugăciunii ca și la sfîrșit, s'a zis de către preot, cu fața la popor, cîte de trei ori sfînta ectenie: „Și pentru unirea tuturor Domnului să ne rugăm". Și la fiecare dată preotul făcea semnul crucii asupra norodului, ținînd o cruce în acea mînă, iar poporul zicea din toată inima: „Doamne miluește", încît nu se mai auzia voacea cîntăreților. „Și el denunță cu indignare pe administratorii cari și în astfel de momente, ca la Dorohoiu, găsiau cuvinte de grosolană ocară pentru un neam așa de cinstit, de cuminte și de blînd[1].

Îl bucură însă că „la Dorohoiu au jucat Hora Unirii boierii împreună cu țeranii pe mijlocul stradelor zile și nopți. *Dea Domnul ca aceiași egalitate să fie și în Constituție ca în danț*[2]!" Și, cînd dorințile de Unire sînt acum rostite în Adunare, el scrie, la 31 Decembre 1857, „în sfînta mănăstire Neamțul, la picioarele monumentului Sfîntului nostru Ștefan-cel-Mare" — iscălind „S. Vîrnav, *birnicul*", țeranul, dar și „monahul" Sofronie — prietenului său Vasile Mălinescu: „adu-ți aminte că cea întăiu fusiune chiar, și Unire în Paris, s'au făcut mai întăiu[3]". Ba chiar înnainte, la 1847, se arboraseră la Dorohoiu steagurile tricolore: „Adu-ți aminte că, însuși la timpurile cele mai desperante, gratularea de „Vivat Unirea" din frontispiciul epistolelor noastre n'a lipsit niciodată, și care era pentru noi un fel de „Hristos a înviat", pănă la atîta eram de pătrunși în inimile noastre de credința că *va fi*. Acum că-i și împlinită, *consummatum est*, dăm lauda Proniei, înzeuîndu-ne cu tot curajul, păn' și la abnegație, spre a ei puternică și veșnică apărare." Și el visa, în mijlocul trudei pentru alegerea de Domn, pe care o numește o „glorioasă și victorioasă luptă", de „speranța de a se încorona [Cuza-Vodă] rege al Unirii"[4].

Dar entusiastul era și un om de ispravă. În loc ca iubirea lui pentru țeran, pe care trebuia să se sprijine noua clădire, să se piardă în frase goale, ca la mulți alții, el înțelese a folosi prin fapte în opera cea mare, abia începută — și atît de slab dusă

[1] Iorga, *Studii și doc.*, XVIII, pp. 58.
[2] *Ibid.*, p. 8, no. III.
[3] *Ibid.*, p. 9, no. V.
[4] *Ibid.*, p. 10.

www.dacoromanica.ro

mai departe, de atunci încoace — a culturii populare. La mănăstirea Neamțului se făcu arhondar, la 1859, apoi organisator și inspector al unei școli elementare pentru aproape o sută de copii din sate.

În „Apendicele la petițiunea monahului Sofronie Varnav", iscălit, la 10 Ianuar 1861, de «inspectorul Seminariului și membru comitetului chinovial», el arată cum s'ar putea preface după noile nevoi ale vremii așezămintele de cultură ale vechii și vestitei mănăstiri. Tipografia «ar trebui să-și apuce odată nobila și sacra misiune de a înzestra, nu numai bisericile de cărțile trebuitoare, dar mai vîrtos și școalele iubitei noastre patrii... Nicăirea mai bine decît în această sfîntă lavră nu s'ar putea executa mai cu mare economie tipărirea cărților, căci lucrătorii toți, afară de un șef experimentat, s'ar recruta dintre părinții chinoviului, fără să costeze un ban pentru salariu sau cea mai mică întreținere, toți părinții fiind și fără aceia întrebuințați de Stat."

Acel care iscălia la 1857 din umbra bisericii lui Ștefan-cel-Mare se întinde și asupra nevoilor acestui lăcaș, „catedrala celui mai însemnat chinoviu în țară", care, mai ales, „este monumentul cel mai vrednic de mirare al lui Ștefan". Și, făcînd propunerea de a se înlătura două hidoase turnuri de lemn peste partea înnădită a clădirii, el amintește pentru tăria zidurilor părerea recentului arhitect că e „atît de puternică, încît poate suporta încă o biserică peste aceasta".

Și, în sfîrșit, el vine la Seminariu, „ce este templul templelor", cerînd grija lui Cuza-Vodă pentru copiii flămînzi, desculți și goi, dormind pe scînduri, lipsiți de cărți, „căci păcat ar fi să se expulseze această junime setoasă de învățătură, care a dat dovezi de o inteligență rară și din care cea mai mare parte, fiind sărmani de părinți, nu au alte mijloace să continue învățătura".

„Petiția" însăși cuprinde vehemente plîngeri contra ministrului Cantacuzino, care, viind la Neamț, vorbise de malversații, trimesese jandarmi să-l aducă pe Sofronie și-l arestase. In expunerea lui indignată, acesta pomenește și alte lucruri făcute pentru modernisarea mănăstirii, conform cu ideile „învățate de la Parisul zis pe aici păgîn". Și el exclamă în cuvintele Scripturii: „Dumnezeu este luminarea mea și Mîntuitorul mieu; de cine mă voiu teme?".

În sfîrșit, cîțiva ani după aceia, cînd, la căderea lui Cuza-

www.dacoromanica.ro

Vodă, un partid separatist încercă, în Maiu 1866, lovitura de la Iași pentru a face din N. Roznovanu un Domn al Moldovei, călugărul, care cutreierase Bacăul, Focșanii, Buzăul, Mizilul, Ploieștii, în propagandă pentru păstrarea Unirii și pentru noul Domn Carol I-iu, merse în grabă la Iași pentru a „face pace": spera în schimb egumenia dela Trei Ierarhi. O telegramă a lui către C. A. Rosetti ne lămurește în această privință. Iată-i cuprinsul:

„Iași, 19/4, 1866.

„D-lui Rosetti, ministru, București.

„Pretutindene am propagat Unirea, Prințul străin, la Ploiești, Mezinu (Mizil), Buzău, Focșani, iar la Bacău am predicat chiar la toate bisericile, unde am primit și proclamația pentru Carol I-iu. Asemene am propagat și prin districte. Am aflat despre tulburarea din Iași: am și alergat să-mi fac datoria a-i chema la pace. Rogu-te scrie locotenentului Mitropolit Atanasie pentru egumenia Trei Ierarhi ce a fost scris prin Racoviță. Brătienilor frățeștile îmbrățișări, asemenea și d-lor Ciocîrlan și Carada[1]."

Sofronie se afla la Bîrlad în 1868, cînd muri subit. Moartea lui a fost bănuită, și au trebuit să se iea măsuri militare pentru a se opri mișcări contra Evreilor[2].

Costachi Vîrnav, din partea lui, învață medicina în Pesta, puțin după 1830, probabil după îndemnul vre unuia dintre Ardelenii ce se aflau ca profesori prin Iași pe acea vreme. Doctoratul și-l luă în Iunie 1836 cu un studiu latin despre Moldova sa, pe care, voind să arăte bolile curente, o descrie și în genere, întrebuințînd pe Cantemir ca și pe Raicevich, pe Wolf și alte izvoare străine pe care le putea ceti cu tot atîta ușurință și în a căror critică arată mult discernămînt.

Această mică lucrare *(Physiographia Moldaviae)*—care ar merita, ca și cea grecească, aproape contemporană, a doctorului muntean Constandinachi Caracaș, o traducere în limba autorului—arată și progresele noi ale Moldovei, care desbracă vechiul veșmînt fanariotic pentru a se pune la un nivel european: la Iași sînt acum, spune el, patru medici de oraș, un hirurg-mamos, o moașă, un dentist, un „doctor al morților"; ar fi de nevoie spitale pentru nebuni și copii, un asil de orfani: s'ar cere veterinari[3]. Mai importantă și hotărî-

[1] Ms. 220 din Bibl. Ac. Rom., fol. 173.

[2] D. R. Rosetti, *l. c.* Cf. și D. A. Sturdza, *Acte și documente*, IV, p. 381.

[3] Pp. 56-7.

www.dacoromanica.ro

toare pentru tendințele tînărului și învățatului medic era *curiositatea lui pentru medicina populară, de care se apropie cel d'intăiu, recunoscîndu-i importanța*[1]. Promite să se ocupe mai tărziu pe larg de acest subiect[2]. Un spirit original și curagios se vede și în punerea teselor, precum: „frigurile sînt încercarea naturii de a înlătura moartea", „somnul după masă favorisează lenea", „autoritatea a stricat mult științei medicinei", „sufletul face sănătatea și bolile", „natura însănătoșează, medicul curează numai; de aceia une ori cei rău curați se însănătoșează[3]".

Era firesc ca, din partea lui, doctorul Vîrnav să caute a folosi prin cea d'intăiu publicație de popularisare în limba poporului acestor mulțimi muncitoare ale Romînilor, pe cari, cum am văzut, îngrijirea lui îi îmbrățișa peste osebirile de hotare. *Învățătorul satului* din Muntenia nu cuprindea partea medicinală în rîndul întăiu.

El oferă, în același timp, rețete pentru bolile omenești și pentru ale animalelor casnice, sfaturi generale pentru păstrarea sănătății și, tot odată, recomandații în domeniul economiei casnice și rurale.

„Înștiințarea", de la 15 Februar 1844 (n-l poartă data de 1-iu Mart), înșiră, ca puncte de program în ce privește medicina: „povățuiri prin care i se va arăta (poporului) cum să-și cruțe sănătatea, cum să se ferească de boale lipicioase, cum să poarte de grijă unui bolnav, ce ajutoriu să dea aproapelui său, cînd viața lui se găsește în primejdie, *care din leacurile obișnuite în pămîntul acesta să întrebuințeze în lipsa unui doftor, cum și cînd și de care anume să se ferească*". Căci „fiește-care doftor cu cuget și fiește-care om cu judecată cunoaște că facem poporului mult bine dîndu-i povățuiri adevărate despre leacurile acelea cu care s'au deprins de la moșii și strămoșii săi și arătînd fiștecăruia cum să întrebuințeze, în lipsa unui doftor, acele leacuri care de multe

---

[1] Medicina Moldavorum popularis, etsi summe empirica, non omni tamen medicorum adtentione indigna.

[2] Medicinam popularem Moldavorum, experientia ampliori destitutus, primis tantum lineis adumbrabo, plus tamen praestiturus ac cuncti hucdum in hoc genere auctores; p. 57 și urm.—De chestia originilor nu se ocupă, căci ar fi să bată apa în piuă „vacuum triturare stramen, mihi non arridet" (p. 14).

[3] Vîrnav practică la 1837 (*Povățuitoriul*, p 52, nota 2).

www.dacoromanica.ro

ori folosesc și niciodată nu vatămă[1]". Interesantă recunoaștere a folosului medicinii populare de străveche tradiție, de experiență seculară și de real folos, în lipsa mijloacelor, atît de grele de procurat, ale științei moderne, care *nu are deci dreptul de a înlătura cu despreț acest prețios surogat.* Mai departe, într'un articol, ideia se complectează prin aceste frumoase cuvinte: *„Așa numai vom putea scăpa și pe un biet țeran, tot de un sînge și de o carne cu noi, carele astăzi cu zile se trece din viață, pentru că nimene din cei ce aleargă spre ajutorul lui nu îndrăznește a-i da un păhar de apă rece și nu se pricepe a-i face un mustar*[2]."

Supt raportul economic, e vorba și de „economia casei" și de „economia țerii". Aici, spune dr. Vîrnav, „va găsi Romînul toate acele aflări și descoperiri care se potrivesc cu îndemânările noastre și cu soiul pămîntului ce ne hrănește". Și aici aceiași grijă a condițiilor reale, același respect pentru datină, aceiași modestă prețuire a posibilităților.

În general, scopul revistei e folosul Statului, „folosul obștii, folosul omenirii".

Cîte o coală din foaie trebuie să apară la două săptămîni pentru prețul de 30 de lei pe an (sau 40 pe velină). Abonamentul se face în Iași către redactor, la Institutul Albinii, al lui Asachi, la librăria Hennig și Nica, „iar în Ținuturi, la dd. dregătorii". Se făgăduiesc și figuri, iar la capătul colecției anuale „un registru alfabetic".

Pentru colaborație erau „poftiți" „toți voitorii de bine pentru omenire", și au răspuns Alecu Sturdza Miclăușeanul—tatăl lui D. A. Sturdza—, care dă foarte interesante „doftorii de casă", pănă la aceia care pentru nașteri grele recomandă pieile de șarpe botită la buric, agronomul, cunoscut și prin lucrări de etnografie, I. Ionescu[3], pe atunci profesor de agricultură si istorie naturală la Academia Mihăileană, Păharnicul T Stamati, autorul unui dicționar de neologisme, Teodor Codrescu, alcătuitorul *Uricariului,* profesorul N. Măcărescu și necunoscuții Anton Winkler, Sabo, V. Lodermann, Iosif Cernevschi și Soroceanu,—acești din urmă,

[1] Pp. 7-8.

[2] P. 6.

[3] Ultima lui lucrare, nebăgată în samă, tratează despre contactul lui cu Aromînii din Tesalia, în *Albumul macedo-romîn* al lui V. A. Urechiă.

www.dacoromanica.ro

unul Bucovinean, altul Basarabean [1]. Lîngă articolele lui Ionescu, care a dat și „Calendarul bunului cultivator“ [2], Winkler face o critică, adesea interesantă, ca atunci cînd arată că pămîntul e rău lucrat, grîul amestecat cu „legumuri“, vinul de struguri prea curînd culeși, că „tăiem pădurile fără rînduială, mlădoacele nu le apărăm, vitele umblă slobode prin apărături și din această pricină se împuținează pădurile și se înmulțesc ciriteii și huciurile“, că speța vitelor decade, „și noi nu putem ținea concurență cu Besarabia, care are același soiu de vite“, dar falcea de imaș e 3 lei, nu 20 și mai mult, ca în Moldova [3]. Cincizeci de ani de rămînere în urmă trebuie imediat puși la loc.

Pomenind lauda făcută revistei în *Gazeta Transilvaniei*, de dr. Vasici, autorul „Antropologhiei“, Vîrnav se gîndia să înceapă, în August 1845, un alt an, „tot în formatul și în duhul în care au pornit“, dar cu preț scăzut (de 15 și 20 de lei). El s'a oprit însă. Astăzi, adăugindu-i-se și sfaturi de higienă morală, foaia trebuie să fie înviată — și credem că va fi.

Închizîndu-și revista, Vîrnav și-a continuat totuși activitatea de popularisator. Cînd, la 1847, holera cea mare a devastat Moldova, murind Mitropolitul, un fiu al comisarului otoman și mulți alții. el, care îngrijia fără teamă pe bolnavi, cu leacuri mai ales populare, proclamînd că boala nu e molipsitoare cum e ciuma, publică o cărticică „Despre holera epidemicească sau istoriea ei în scurt, chipul în care să arată și în care să lățăște, cît și mijloacele de a să feri și de a să vindeca de ea și fără doftor“. Și în prefață el spune că a lucrat „ca să fie spre folosul și agiutoriul *poporului românesc*, spre mîngîierea acelor îngrijiți și spre liniștea acelora de cari putem zice că holera li-au vîrît frica în ciolane“. „Așa numai sufletul mieu va simți cea mai deplină mulțămire, însuși atuncea cînd urechile mele vor auzi numai cîrtituri.“ Ca „fost protomedic, mădular la crăiasca Facultate medică din Ungaria, vițe-prezident la soțietatea de medici și naturaliști din Eși și mădulari la Polihia“ *(sic)*, el dădea o prelucrare la 1853, și repeta

[1] Se anunță (p. 113 și urm.) „feredeile de apă rece, după metoda lui Prisnitz“, la Lăpușna bucovineană a lui Iordachi Vasilco, ca și băile de la Văiluța Moldovei. Se reproduce înștiințarea despre alte băi (la Negrișoara și Bălțătești), cercetate de d-rii Cihac și Cuciureanu (p. 145 și urm.).

[2] V. p. 336.

[3] P. 73. Descrierea moșiei de la Zvorîște, p. 198 și urm.

www.dacoromanica.ro

cartea și la 1870 (*Despre holera asiască*): biblioteca Academiei are un exemplar dăruit de bătrînul popularisator al medicinei savante și prețuitor al celei populare, om tot așa de remarcabil în domeniul său, ca spirit inovator, cum fusese în rosturile lui deosebite, călugărul, fratele lui, pe care istoria Bisericii ca și istoria națională l-au uitat prea mult [1].

Revista din 1844-5 fu continuată de fapt la 1-iu Iulie 1851, în legătură cu Societatea de medici și naturaliști din Iași, supt titlul de „Foaia Soțietății de medici și naturiști din Prințipatul Moldovei". Înștiințarea spune că va fi vorba întâiu de „medicina de popor", de „dietetică sau ighienă", dar, pe lîngă aceasta, de „cultura pămîntului, adecă economia cîmpului și a casei". Era o publicație săptămînală costînd anual în ediție ordinară 20 de lei, în cea de lux doi galbeni. Se cunoaște un singur număr din anul al II-lea: „redijătorul" punea în vedere și „greutățile împiedecătoare", care au crescut [2]. Un articol, neisprăvit, de critică a împrejurărilor de gospodărie din Moldova e foarte interesant.

Doctorul luă parte la lucrările Divanului ad-hoc, amestecînd preocupații culturale în discursurile sale. Astfel: „Țara vroiește fii precum au fost aceia cari au zidit atîtea biserici în țară și au întemeiat Biserica la care ne închinăm. Țară vroiește fii precum au fost aceia cari au înființat schituri și mănăstiri numai și numai ca să întemeieze în țară moralul creștinesc. Țara vroiește fii precum au fost acei cari au înființat în țară școale și le-au înzestrat cu moșii mari și mănoase, numai și numai ca să poată

[1] În biblioteca mea o Constituție belgiană cu iscălitura d-rului Vîrnav. — În epoca Unirii, la 1857, un Iordachi Vîrnav era prefect de Suceava; Grigore A. Vîrnav din Roman, merge cu D. A. Sturdza și P. Mavrogheni, la comisarii europeni. Intîlnim pe atunci și pe un Alecu Vîrnav; Bianu, *Catalog*, I, pp. 4, 13, 221; II, p. 583 (pentru Livenii lui Costachi și Scarlat), *ibid.*, p. 568. Pentru ei ca și pentru Postelnicul Scarlat și Iorgu Vîrnav din Roman, pentru colonelul Costin, din Roman, pentru Nicu din Botoșani, pentru maiorul Dimitrie, tot de la Roman, pentru Gheorghe, militar, pentru Nicolae din Tecuciu, pentru arhidiaconul Ilarion și Vornicul Gheorghe Vîrnav Liteanu (adversar al Unirii) v. locurile arătate în D. A. Sturdza, *Acte și documente*, X, p. 591.

[2] V. și N. Bogdan, *Societatea medico-naturalistă și Muzeul istorico-natural din Iași, 1830-1919*, Iași 1919, pp. 144-6. — Aici și chipul d-rului Vîrnav, la p. 112.

www.dacoromanica.ro

înflori ştiinţele, care sînt de neapărată nevoie şi de vederat folos pentru ţară. Ţara vroieşte fii precum au fost acei cari au zidit atîtea spitaluri în ţară şi le-au înzestrat cu moşii şi cu avere bănească numai şi numai ca să poată avea săracii ajutorul cuvenit la vreme[1]." Pentru Statul viitor el întrebuinţa cuvîntul România[2]. Vorbind pentru menţinerea taxei de export a grînelor[3], el observă că desfiinţarea ar aduce vre-un bir nou pe săraci şi că aceştia ar cumpăra pînea lor mai scump: „Ieri s'a silit ţara să scape pe sărac din mînile bogatului, şi astăzi iarăşi să l dea pe mîna lui?... Noi cerem un Stat potrivit neamului în care trăim, iar nu potrivit veacurilor de care omenirea saltă de bucurie că a scăpat."

În Octombre 1858 căpăta voie să publice ziarul *Timpul*, „politic, ştiinţific, literar, industrial, comercial şi agricol"[4]. Foaia nu apăru însă[5]. Doctorul trăi până la 21 August 1878. Fiul său e d. inginer Scarlat Vîrnav, fost director al Şcolii de poduri şi şosele, care a avut un aşa de mare rol în organisarea Dobrogii.

Asemenea figuri de idealişti trebuie scoase în lumină mai ales astăzi, cînd cele mai triviale forme de materialism bîntuie, scăzînd însăşi vitalitatea neamului.

N. Iorga.

Insemnări de prin bisericile Bucureştilor

1. Curtea Veche.

În de obşte despre bisericile din Bucureşti se găsesc ştiri în ms. Academiei Romîne 907 („Condica bis. din Bucureşti" din 1-iu Ianuar 1762); de asemenea, la aceiaşi instituţie, ms. 2409 (însemnări de pe cărţile şi odoarele unor biserici din Bucureşti), cum şi în *Catagrafia* cunoscută, tipărită în parte în „*Bis. ort. rom*"., an. XXXI, p. 599 şi urm., apoi în total de păr. diacon Nicolae Popescu, fiind utilisată după original în a noastră *Preoţime romînă în sec. al*

[1] D. A. Sturdza, *Acte şi documente*, VI[1], p. 95.
[2] *Ibid.*, p. 324.
[3] *Ibid.*, p. 337 şi urm.
[4] *Ibid.*, VIII, pp. 619-22, 878.
[5] Două broşuri ale lui pentru alegeri, în Februar 1860.

www.dacoromanica.ro

XVIII-lea, p. 55 și urm. In *Inscripțiile* d-lui N. Iorga se găsesc date esențiale.

Orice note de interes special vor fi de folos viitorului cercetător al istoricului fiecării biserici.

În acest scop vom aduce aici și contribuția noastră de însemnări, în deosebi de pe cărți. Începem cu *biserica zisă Curtea Veche*.

E zidită de Mircea al III-lea Ciobanul. O repară, la începutul sec. al XVIII-lea, Ștefan Cantacuzino (Iorga, *Ist. Rom. în chipuri și icoane*, II, București, 1905, p. 34). Se dă anul 1546 ca dată a primei zidiri (Pr. Marin Dumitrescu, *Istoricul a 40 de biserici*, București 1899, p. 115 și urm.). După mutarea Capitalei la București, prima reședință domnească a fost în Curtea de lîngă această biserică; în această biserică se făcea ungerea cu sfîntul mir a Domnilor. Prin 1765 Curtea Domnească era tot cea veche. Curînd apoi fu părăsită (Alex. Lăpedatu, în „*Bis. ort. rom.*“, an. XXVIII, p. 59). Fiind înlăuntrul Curții domnești, biserica era ca un paraclis al palatului. Ceva mai tărziu, Grigore Ghica zidi un alt paraclis, „de jos“, pentru casele Doamnei. Amănunte asupra lui, în „*Lăcașurile lui C. Brîncoveanu*“ de V. Drăghiceanu, București 1914, p. 45. Biserica „despre Doamna“ („za Doamna“, zisă și „Sf. Anton“) s'a dărîmat în marele foc din 23 Mart 1847. Biserica „veche“, refăcută total de arhitecții sași ai lui Bibescu-Vodă —, este cea de azi.

Despre alt incendiu, din 28 August 1851, cînd arde biserica, Curtea Veche cu „pușcăria“ de acolo, vezi N. Iorga. *Bis. ort. rom.*, an. XXVI, p. 225. La finele secolului al XVIII-lea Domnul se mută la Mihaiu-Vodă.

La 14 Octombre 1834, tot în biserica Curtea Veche e sfințit ca Domn Alexandru Ghica (Iorga, *Viața și Domnia lui Barbu D. Știrbeiu*, Văleni, 1910, pp. 25-26).

Despre reparația totală din 1851, odată cu biserica Sf. Spiridon-Nou, același, *op. cit.*, p. 214, cum și la *Arhivele Statului*, dosarul 3215.

La 10 Februar 1810 fu declarată „biserică sobor“, trebuind a se face slujbe ca la bisericile de soboare ale Rusiei (Pocitan, *Bis. rom. din Basarabia*; București 1914, p. 10).

In genere se întîlnește cu numele : biserica domnească ot Curtea Veche. După ms. 718 dela Academia Română, vedem că

www.dacoromanica.ro

în Novembre 1840 se numește eclisiarh un „proin protopop“ Ioan (fol. 319). In 1844, în aceiași calitate e numit arhimandritul Visarion (fol. 387). In vremea acestuia are loc incendiul cel mare, iar după reparație, la 26 Sept. 1852, este eclisiarh tot el (fol. 401). La 1-iu August 1856 găsim în locul lui pe un duhovnic Ioan Steleanu (fol. 413). Tărziu, la 26 Octombre 1861, se găsește tot Visarion (fol. 427).

Pe un Mineiu vechiu, fără început: „Să se știe că am scris eu, Ioniță, feciorul popii Andrei, ecl[isiarh] domnescu, la leat 7264 [= 1756]“.

† „Să se știe că acest Mineiu este al bisericii domnești; 1781.

† 1804, Mart 8: Neophytos hegoumenos Gollgotheos.

† 1828 Iunie 5: Rădăcina învățăturii iaste amară ca fierea, iară rodurile ei sînt mai dulci decît mierea, iproci...

† *Pe un Molitvelnic fără început:* „Această carte se să chiamă Molitvelnic iaste a popii Ilie ot Cucueți, cumpărată dela Daniil ermonah al Sf. Mitropolii..., fiind rănduit grosar, și s'au luat po taleri..., și i-au dat acești bani, fiind tot soborul, preoții i diiaconi, anume: popa Chiril, diacon Stefan, popa Cărstea, popa Varlaam, dascălul Costandin, logofătul Iancu și alții mulți. Și-l am ca să-m[i] fie mie și copiilor mei când vor face rugăciuni pă el, iar a-l înstăina să nu fie nimeni volnic, că va avea păcat....“

† *Pe un Mineiu, 1775:* Antimos Archimandritis... Kritis, 1785 Noemvrios 8.

Apoi: Andrei Eclesiarh, Gheorghie Eclesiarh.

† *Pe un alt Mineiu, grecesc, din 1774:*

„Să se știe când s'au cutremurat pământul, întru care zic oamenii că au fost al doilea după cel mare, întru care s'au despicat munții și dealurile; și să se știe că am scris eu, Ioniță Logofăt, și am scris eu la 1829, Noemv. 22. Ioniță Logofăt, fecior popii Gheorghie ot Curtea Veche.

† *Pe alt Mineiu, grecesc, din 1779:*

„Acest Mineiu iaste al sfintei biserici Curtea Veche, și am scris eu, Florea grămăticul, la leat 1800, Avgust în 4, și cine va citi să zică: Dumnezeu să-l erte.

Apoi: Ἐγὼ ὁ Μάρκος· ἔγραψα.

Apoi: „1828, am însemnat acest Mineiu, ca să să știe că cine îl va fura, să nu-i facă *o Zeos (sic)* parte de cerere dela Dumnezeu, că iaste lucru al bisericii. Eu, Niculai“.

www.dacoromanica.ro

† *Pe alt Mineiu, grecesc, din 1793 :*

„Să să știe de cându aŭ eșit preotu[l] Gheorghe de la Curtea Veche; 1833, Sept 30."

Apoi : „Acest Mineiu iaste a bisăricii domnești Curți".

Apoi : 1845, Ιωάννης Κοδρίδης, ὁ δεύτερος ψάλτης. Γρηγόριος κανονάρχης.

Același Codridis, cu data de 1846, e însemnat ca „ὁ χρηματήσας ψάλτης".

† Dintr'un pomelnic al dascălului Constantin „de la această biserică", tipărit, în București, tipogr. Toma Teodorescu :

Vedeți aici preoți sfinți,
Căci toți sîntem muritori :
Toți acolo sus să mergem,
La înfricoșatul judecător.
Toate pentru a lor faptă
Își cer de la el răsplată.
Dar vă aduceți aminte
Și-ale mele rugăminte
Și cu dragoste ferbinte,
Pomeniți neîncetat
Pomelnicul ce v'am dat.

† *Pe un Euhologhiou tipărit în București, 1764 :*

„Să să știe de când m'am tocmit la biserica Doamnei de la Sept. 8, în ziua de Sfînta Maria Mică, 1842, Sept. 8. Diiaconu[l] Dimitrie.

† *Pe un Irmologhin tipărit în București, 1823 :*

„Acest Ermologhion este al meu anume și iscălit, Ștefan Stoicescu; 1856, Ghenarie 28".

Apoi : „Această scrisore s'au scris în zilele acestui Domn Ion Gheorghiu Caragea Voevod și Elena Doamna...

Eu care am scris, Ioniță de la Moinești."

† *Pe un Tipic, tipărit în București, 1851 :*

[Cu litere latine:] Parohi fiind : Arhimandritul Visarion Rusu, al II preotul Spiridon Bădescu, al III preotul Nicolae Teodorescu, al IV preotul Ion Petrescu —, acești parohi au fost până la 1894 și de acì am venit eu, preotul Costache Stănescu, până la anul 1908, fiindŭ biserica filială la Sfântul Gheorghe Nou. La 1910 Curtea Veche s'a făcut parohie și Sf. Gheorghe a rămas filială la Curtea Veche.

www.dacoromanica.ro

† *Pe o liturghie tipărită în București 1833 :*

„Mai jos iscălitul m'am făcut preot la anulŭ 1864, Maiu 30 Preotŭ Nicolae Teodoru".

† *Pe un Apostol tipărit în Buzău, 1837* :

„Anul 1864, luna Mărțișoru 17. Catedrala Curtea Veche. D. Apostol Paracliserul".

Apoi :

„Acest Apostul, care este al bisăricii domnești din Curtea Veche, s'au cumpărat cu lei 45 prin a mea silință, însă cu-ai bisăricii bani. Duhovnic Pandele Sacheliu, Curtea Veche; 1844, Ghenar 30."

Apoi : „Popa Teodosie Eclisiarh. S'au legat această carte la anu[l] 1840, Apr. 4. Duhovnic Pandele, Curtea Veche".

† *Pe o Evanghelie grecească (fără început) :*

„Această sfăntŭ Evaghelie iaste a Sfintei Mitropolii Tărgoviște".

Apoi :

„Gheorghie Canonarhul, ucenicul dascălului ot besearica domnească..., leat 7244 [= 1736]...; și l-aŭ pus la besearica domnească Măriia Sa Vodă". **D. Furtună.**

DĂRI DE SAMĂ.

N. Bogdan, *Societatea medico-naturaliștilor și Muzeul istorico-natural din Iași (1830-919)*, Iași, 1919.

Această publicație, cerută de Societatea de medici și naturaliști din Iași, e foarte bogat ilustrată, ca toate lucrările d-lui N. Bogdan, și cuprinde o sumă de lămuriri interesante privitoare la cultura noastră în veacul al XIX-lea.

Semnalăm astfel mențiunea, după revista *Lupta pentru viață*, II, p. 58, a medicului Curții din Iași, Fotachi, despre care stăpînul său, Grigore Alexandru-Vodă Ghica, spune că a servit țerii „din copilăria sa", pentru care i se permite a-și face o spițerie de piatră, lîngă poarta Curții. Fotachi, cu doctorul Iacov Carageà, e pomenit și în socotelile lui Ghica, pe care le-am publicat în revista „Economia Națională" și deosebi *(Documente financiare*, etc., București 1900). Și alte pomeniri de medici se întîmpină aici întăiași dată (v. conferința mea despre medici făcută în București, la Societatea studenților în medicină, în 1919).

www.dacoromanica.ro

Societatea se formează la 1830 ca un „cerc ieșean de cetire medicală“, cu titlul în limba germană. Între întemeietori, medicii străini, Czihak, Sylvanski (apoi în București), Romhiller, Viola (Ungur), Krauss, Lochmann, Eustatie Rolla (Grec), Huber, Certz (?). Apoi un străin dr. în drept, Anton Winkler. Pastorul protestant Roth. Dintre medicii romîni, dr. M. Zotta, dr. N. Chiriacopol, autorul a „Douăsprezece învățături folositoare pentru femeile îngreunate“ (1827). Romîni fără calitate medicală: Asachi, Alexandru Ghica, tatăl viitorului Grigore Vodă, Ioan Pădure, Ioan Vasiliu. Afară de un dr. Jumette (?), și Anton Abrahamfi, Ungur al cărui rost de farmacist îl cunoaștem astfel.

La 1831-2 se adaugă medicii străini Georg Metz (Botoșani), Wichmann, Binder, Kornhofer, Samurcaș (de la Botoșani), Wolanski și cei romîni, Ilașciuc, din Bucovina, și Teodori (din Roman), Ardelean. Dintre particulari aflăm pe un Nicolae Ghica și pe un Lascăr Bogdan. Secretar rămîne Czihak. Vin apoi la acest cerc dr. Bürger, un Christodulo (Bîrlad), un Sachelarie, cari cer autorității rusești din vremea ocupației să aprobe „Societatea doftoricească *moldo-romanică*“, — interesant titlu, care vădește că și în această tovărășie se impunea ideia unității românești. Zotta stă înnaintea lui Czihak la redactarea statutelor. Ca local fură căpătate odăi în casa Agăi Alexandru Balș, unde se începu adunarea unui „Cabinet sau Muzeum“. Boierul Alexandru Sturdza dăruiește operele lui Buffon, Lacépède și Cuvier. Czihak începe un curs de istorie naturală.

La 1839 lista contribuitorilor cuprinde, și cu Mitropolitul Veniamin în frunte, cea mai mare parte din personalitățile cunoscute în Iași. Găsim și pe Cuénim, directorul pensionatului frances, și pe C. Negruzzi, pe doctorii romîni Cuciureanu și Vîrnav. Barbu Știrbei, ca ministru muntean, vorbind de „comunitatea de origine și limbă“, precum și de „asămănarea instituțiilor politice“ între cele două principate, declară, ca membru de onoare, că simte „o bucurie amestecată cu mîndrie națională“ pentru ființarea societății. O casă proprie fu cumpărată de la Costachi Sturdza în 1844.

D. N. Bogdan a făcut foarte bine reproducînd conferința ținută de Czihak la Congresul naturaliștilor din Freiburg în Breisgau în 1838 și apărută în broșură supt titlul: „Bericht über die Fortschritte der Civilisation in dem Fürstenthum Moldau“ (p. 49

www.dacoromanica.ro

și urm.)[1]. Se arată că Academia Mihăileană era să aibă în curînd un curs de drept și unul de medicină, cu caracterul universitar. Era vorba la Societate, în 1844, și de un observatoriu, cu sprijinul lui C. Conachi, prieten intim al lui Czihak.

Lista de doctori din acest timp, pp. 168-9.

GRONICĂ

Vechi studenți.

Pe un Εἰσηγήτης τῆς γαλλικῆς γλώσσης de A. Ercudide, profesor la Egina (Egina 1831), e pomenit, cu litere de mînă, un student romîn: „A. Callistrate Démétresco; 1844, août 22. Pesth".

Pare a fi proprietarul.

* * *

Domnii noștri și Muntele Atos.

În publicația sîrbească „Spisanie drevnostii srbschi u svetoi (atonscoi) gori" (Belgrad 1847) se pomenesc aceste diplome slavone date de ai noștri mănăstirilor atonice:

P. 75. Diploma Banului Barbu, pe pergament, din 28 Ianuar 7009 (1501), pentru Sf. Pavel.

P. 77. Diploma lui Mihai Viteazul, pe pergament, cu iscălitură aurită, din București, 28 August 7107 (1599), pentru mănăstirea Simopetra (cunoscută).

P. 79. Diploma lui Vlad Voevod, din Tîrgoviște, 12 Iunie 6995 (1487), către Rossikon (cunoscută).

Diploma lui Vlad Voevod, din Tîrgoviște — 17 *(sic)*, indicția 5.

P. 81. Diploma lui Nicolae Logofătul, pe pergament, 5 April 7005 (1497), pentru mănăstirea Castemunitul.

Cf. Hurmuzaki, XIV, la aceste date.

* * *

[1] Și dr. Mayer, al lui Mihai Sturdza, vorbise, la congresul din Bonn, în 1835.

www.dacoromanica.ro

Un manuscript al lui Alexandru, fiul lui Ştefan-cel-Mare.

E cunoscută frumoasă Evanghelie a Ţarului bulgăresc Alexandru din 1356 (6864). În descrierea acestui manuscript de dr. Robert Schelvin, *Einleitung in das Johann-Alexander-Evăngelium*, tesă la Lipsca, 1883, se reproduce această notiţă pe fol. 5: „snŭ Stefanu Voevode, Ioanu Alexandru, vă Hsa Ba vearnăi Voevoda: i gsnŭ. văsei zemli moldavscoi otcupi săi tetroevghlu şto e bilŭ u zaloghe“ („fiul lui Ştefan Voevod, Ioan Alexandru, în Hristos Dumnezeu credincios Voevod şi Domn a toată ţara Moldovei, a cumpărat acest Tetravanghel, care i-a fost zălog“). Şi apoi: „B[og]u da g[ospod]a prosti, i da mu darue jivot večni i zde mnogoleatni jivot („Lui Dumnezeu laudă, şi să-i dea viaţă veşnică, şi aici viaţă de mulţi ani“).

Schelvin credea că e vorba de Alexandru-cel-Bun. Alexandru, fiul lui Ştefan-cel-Mare, a stat în Moldova-de-jos, la Bacău, cu cîrmuire deosebită, şi a murit tînăr, mult înnainte de gloriosul lui tată.

Curzon a cumpărat manuscriptul în 1837 la mănăstirea Sf. Pavel din Athos. Va fi fost dat, după moartea lui Alexandru, la mănăstirea atonică a lui Ştefan, Zograful.

Curzon ştie însă că Sf. Pavel chiar e de fundaţie românească, fiind făcut de Constantin-Vodă Brîncoveanu *(ibid.*, p. 6).

Dar o însemnare românească foarte nouă, de după 1700, pe care autorul lucrării o dă, foarte defectuos, la p. 15, arată că manuscriptul admirabil n'a fost lipsit de cetire românească până dăunăzi. Aş deslusi aşa:

„† Scris-amŭ eu, Gavril Rodăcan, sădvrahi (!) Ţara-Românească, findŭ aiča la Agheiu Pavel, şi cine va [ceti] să zică: Dumnézeu să-lŭ iarte. Gavriil...“

* * *

Celţi la gurile Dunării.

În „Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien“ (XX; seria nouă X; n le 6-7; Novembre-Decembre 1890), Rudolf Much, tratînd despre Bastarnii de la Nistru şi de la gurile Dunării (în insula Peuce), cari sînt socotiţi de obiceiu ca Germani, citează pe Tomaschek, care în „Göttinger Gelehrte Anzeigen“ de la 1888 combate pe Müllenhof, amintind că la Ptolemeu aceste regiuni au nume celtice: Meliodunum, Eburodunum, Carrodunum,

www.dacoromanica.ro

Uibantanarion, Aliobrix, Britolagae. În munții ungurești: Cotinii, Ombronii, Teuriscii, Anartii. Much adauge și cunoscutul nume al Noviodunului (la Isaccea). De altfel o inscripție din Olbia arată că orașul grecesc de la gura Bugului a fost atacat de Sciri și Gali („Galați"). Bastarnii, al căror nume chiar ar fi analog cu acela de „bastarzi", ar fi resultat din acest amestec celto-germanic. Tacit însuși spune că ei obișnuiau nunți în vecini: *connubia mixta*. Pe la 182 acest neam mixt lucrează în unire cu Scordiscii, pur celtici, de la Vest. Cu timpul se germanisează. Se întîlnesc și nume germanice: poporul Sidonilor, supt Agalingus, la Nistru. Autorul se întreabă dacă de la Galiția la Marea Neagră s'au găsit arme și vase după tipul zis La Tène, care e special celtic.

Cercetări viitoare în Basarabia și la Deltă trebuie să răspundă la această întrebare.

* * *

Vechii bursieri.

În foarte rarul *Almonah literar* din 1839, al lui Ioan Eliad, care dă și *Orologiul îndreptat* al lui Iancu Văcărescu și o bucată de Gh. Crupenschi („Ermina la mormîntul fiului său") și o adaptare a lui I. Eliad însuși după Vittorelli, aflăm în lista începătorilor culturii naționale aceste rînduri: „Cei d'intîiu discipli la matimatici și filosofie în limba rumănească subt Gheorghie Lazăr: Ioan Pandele (mort în Italia), *Ioan Mîinescul, Ioan Crăsnarul, Daniil Tomescul, Constantin Pancul, Eliad Ioan*".

Patru din aceste nume, cele subliniate, nu ni erau cunoscute.

* * *

O scrisoare a lui Nicolae Văcărescu către nepotul său Iancu.

Iubitul mieu și mult doritu,

Pentru că vreme nu am avut de a copiarisi (să vede însă că ai înțeles că mai mult să cuvine așa), îți trimit un epitre dedicatoar, ce au făcut moși-tău cătră Filaretu, cînd i-au închinatu grămmatica romînească. Îl trămițu ca să-l vezi, îl trimițu ca să te învitezu și să te ațățu, îl trimițu ca să te aprinzu, să te fac să fii foc viu, mai mult decăt ești, și apoi, tot ce am pățitu și eu, ca să te fac să-ți aduci aminte de toată puterea și vîrtutea duhului și a inimii și a cugetului ce porți, ce au fost părinții noștri, tătă-tău și moșă-tău, și să plîngi cu inimă înfrîntă și cu duh slobod, dar suppus, dăn întămplări, a purta jug. Ah! dorite mult și scump iubite sînge al mieu, ah! ramură a trunchiului

www.dacoromanica.ro

celui obicinuitu în slavă și laudă, mă crede că de atunci, adică din mult norocita și amară noapte ce am cetitu această epigramă, istorie și ce orialt vei vrea, îmi arde inima în flacără nestinsă și în cumplită văpae, și mă amărăscu, căt mă simțu muscă, mă arzu atătu, încăt și în ceasul ce-ți scriu, mă podidescu lăcrămile, simțind ce era' acei oameni și văzînd că noi nu sîntem nici de a face cevaș, fiteșcine în parte, nici măcar oameni de a ne uni și a face dar bine. Nu trebue cumplit să mă amărăscu, cînd, lăsînd pe cei streini, văzu că nici cei dela fire înclinați nu să unescu? Poți să-mi vorbești dum[neata] aici cu oarecare dăosebire, dar eu zicu că te greșești, căci simțu că și dumneata iubești poate pă unchiu, iubești pă văru și pă nepot, dar nu ne 'i dă prieteni pe niciunul dăn ei. Îți scriu cu inimă dăschisă, fiindcă știu că ai îndoială a să prămi: nu crezi ceia ce, cînd mai la urma ne-am înpăciuitu, ț'am zis și ț'am făgîduit, nu crezi încă că eu nu cugetu să te înșelu: nici nu știu această vorbă cînd gîndescu la tine și cînd îți chibzuescu darurile. S'ar fi căzut pentru această îndoială, sau, ca un dreptu, să nu-ți mai scriu, sau, ca un mincinos și omu al lumii noastre, să-ți scriu, ca mai mult să te înșălu; dar unde putere, unde curaj de a-mi amăgi sîngele și dă a mă înșăla pă mine! Nu îndrăznescu nici noaptia, singur fiind, și în sihăstrie ce mă aflu, să o chibzuescu. Cînd aș cugeta într'alt chip, mi s'ar părea dă toate păsările noaptia trăitoare mi-ar cășuna în capu.

Deci și acum, cu toată sfiala ce să cuvine a avea pentru prieteșugu și la sfînta unire, nechibzuind la nicio înpotrivire a vremii, sau ale întămplărilor, mă legu cu cugetu curatu a fi unitu, și mă unescu cu inimă dăschisă a fi legatu cu inima și sentimentul tău cel bun. Nu că nu am fost cum arăt, și mă legu dă cînd am zis, ci numai ca să te încredințezu. Strînsoarea nodului o aștept dă la tine pă jumătate, fiindcă ceilaltă parte ț'o trimeseiu, și mă crede.

Am arătatu luminătului beizadè căte Islam-Agà, prietenul nostru, mi-au zis pe drum. S'au măniat foarte Luminăția Sa, hotărînd să înfrunteze pă delibașa și poroncind cămărașului să zică Turnagiului multe, cam înfruntătoare pentru Islam, și ca să-l orănduiască. Iar eu luaiu răspunsu tot aici că va scrie dum[itale] pentru aceasta. 1815, Octomvrie 31.

Sînt al dumit[ale] unitu și legatu și dăn sînge și dăn cuget, unchiu și prieten, *Nicolae Văc[ărescu]*.

www.dacoromanica.ro

Cetind scrisoarea de închinarea Grămmăticii, să mi-o trimiți. Poți să o și copiiarisești.
(Bibl. Acad. Rom., ms. 220, fol. 1.)

* * *

Scriitori romîni necunoscuți în Basarabia.

(Note de d. Șt. Ciobanu, în *Sfatul Țerii.*)

„Mă voiu opri asupra lui *Gh. Păun,* de la care au rămas 166 de poesii într'un carnet de la anul 1869, și asupra poetului *Alexis Nacco,* cunoscut istoric basarabean, ce ni-a lăsat cîteva carnete cu poesii de pe la 1867—1869, scrise cu litere latine, poesii de mare valoare pentru istoria literaturii din acel timp.

Gh. Păun, poet fără cultură aleasă, după cum declară el singur într'una din poesiile sale, n'are meritul de a fi un poet mare și original; poesiile sînt greoaie și fără valoare estetică. Totuși, din punct de vedere istoric și lingvistic, represintă *iubirea către limba românească a unui Basarabean în timpurile triste pentru poporul românesc de dincoace de Prut.* Mai toate poesiile sînt culese din gura poporului și modificate de el, poesii ce în mare parte le găsim la autorii romîni de dincolo de Prut. Printre cele mai importante citãm: *poesii erotice,* în care cîntă dragostea și trădarea femeii, *Turturica* (publicată de Ienăchiță Văcărescu și Alecsandri; la dînsul se găsește cu totul modificată), *Doină Doiniță, Doina iubirii, Cînd eram la maica fată, Oltule Oltuțule, Frunză verde baraboiu, Fiica de birău* și altele (modificate cu totul din Alecsandri, sau probabil culese din gura poporului, care cunoștea și modifica operele poetului romîn de peste Prut).

Cu totul altfel sînt poesiile lui Alexis Nacco, om cu o cultură aleasă, care a tradus admirabil pe mulți din marii poeți. Traduce multe poesii din Lermontov și Crîlov. Făurește două poeme originale. Este primul care a redat în românește *Demonul* din Lermontov. În cele mai multe din poesiile traduse din Crîlov, și în special în *Porcul și stejarul,* poetul are calitatea de a fi mai exact în redarea traducerii ca Stamati și Donici. Într'o poesie a sa, întitulată *Prietenului mieu,* descrie în colorile cele mai negre pe unii boieri cari au trecut Prutul și au venit în Basarabia, unde s'au căsătorit. A doua poemă, *Anul nou,* dedicată acelora cari aveau de gînd să facă voiajuri prin țeri străine în anul 1867, este o descriere a Franciei și în special a Parisului.“

www.dacoromanica.ro

Ce sentimente purtau Basarabenii culturii românești o arată petiția către Academia Romînă:

„*Subscrisul Alexandru Constantin Bodescu, consilier al Curții imperiale din Rusia, proprietar, domiciliat în orașul Bălți, avînd dorința, ca Romîn, a contribui la încurajarea instrucțiunii din Țara-Românească, declar că ofer suma de două mii de ruble sau, în franci 5.200, după cursul zilei, pentru Academia Romînă.*“

* * *

Prenumeranți aromîni.

Între prenumeranții la „Istoria Macedoniei până la Filip“, tradusă după Otto Abel de Mărgărit Gh. Dimitsa (Lipsca 1860), se numără la Monastir: frații Cucanțu (Κουκάντσου), Grigorie Țeru (Τζέρου) și Ioan Nețu (Νέτζου), Aromîni, și îndată, supt rubrica τὸ δημοτικὸν κατάστημα, un Naum D. Disculța (Δισκούλτσα), un Bita (Μπίτας), un Nona (Νώνας), un Κακιώσης din Crușova, un Liațu, Λιάτσος (Vasile C.), profesor la școala grecească. La Ohrida un Naum Toțcu (Τότζκου), frații Nastu Boiagî (Νάστου Μποϊατζῆ), Naum Hr. Hațu (Χάτζου) din Struga. La Clisura un Simu Tașula (Ταστούλα) Symotas, un Atanasie N. Bica (Μπήκα), un D. Dubi (Δούμπης), un Petru Nasla (Νάσλας), un Dimitrie Gh. Bezi (Μπέζης), un Sima S. Rotari (Ῥώταρης), un medic I. Șomu (Σιόμος). Între elevii școlii grecești de acolo: un Nazla (Νάζλα), un St. C. Herțură (Χερτούρα), un Dimița, un Nenta, un Teca și un Tarța. La Crușova: frații N. Nițota (Νιτσώτα) și alții din aceiași familie, un Peca, un Bușa (Μπούσια), un Pupa, un Funda (Φούντα), la Megarova, un Maltu, un Curdina, un Vista (Βίστας) și un Cocoș (Κοκόσιος).

Romîni și Secui.

În *Deutsche Tagespost* din Sibiiu (n-l 159) un anonim observă că sînt *două* tipuri de casă săsească: cea de la Bistrița și cea de la Sibiiu-Brașov.

Vechea casă din ultimul tip e cu fațadă de două ferești spre stradă, întrare prin curte, iar ca întâie locuință odaia cu cuptorul, avînd salonul spre stradă, o altă odaie spre curte; este și cuptor în curte. În părțile Bistriței lipsește numai scara.

Se admite că acest tip e franconian, renan. Romînii au fost numai foarte puțin influențați de dînsul, chiar în satele de conlocuire.

www.dacoromanica.ro

Secuii, de loc. Ei au fațada de două ferești spre stradă, dar în fața de către curte a casei se întinde cerdacul pe stîlpi. Odată întrarea se făcea drept din stradă.

„*Dar prin aceasta casa secuiască se apropie de casa țerănească romînă de cel mai vechiu stil, care pare a fi clădită după casa țerănească osteuropeană-slavă. Pridvorul sprijinit pe patru stîlpi de lemn, care acopere un spațiu de aproape un metru lățime. Oare în acest tip de casă nu se pot recunoaște încă străvechi forme pe care le arăta vechea casă țerănească din Licia și casa veche grecească ?*“

E confirmarea părerii noastre că Secuii au luat casa de la noi și că ea este de vechiu caracter, nu lician, ci tracic (deci și paleo-elin, țerănimea din unele părți ale Eladei fiind de obîrșie tracă).

* * *

Doamna de Staël și țerile noastre.

Vestita doamnă de Staël, exilată de Napoleon, avea de gînd să treacă, din Viena unde căutase un adăpost, pe la noi. În *Dix années d'exil*, II, VII, ea arată că se ceruse pentru dînsa un pașaport prin Odesa la Constantinopol, dar, oarecare greutăți răsărind, „nu-i era deschisă decît calea directă a Turciei prin Ungaria, și această cale, trecînd pe la hotarele Serbiei, era supusă la o mie de primejdii. Se putea atinge și portul Salonic prin interiorul Greciei: arhiducele Francisc urmase această cale ca să meargă în Sardinia.“ D-na de Staël „încheie o învoială cu un Armean ca s'o ducă la Constantinopol“.

În Rusia, pe moșia lui Narișchin, se află o „casă a Moldovenilor, adecă o sală construită după gustul acelor popoare; era aranjată ca să apere de focul soarelui, precauție destul de inutilă în Rusia“ (cap. XVIII). Țerani ucrainieni (?), în roșu, îi cîntă melodii triste.

* * *

Încă un pictor bisericesc.

În curînd voiu avea prilejul să vorbesc de vechea noastră artă de ilustrație a cărților.

Deocamdată voiu însemna că între ilustratorii cari au iscălit lucrările lor este și acel „ieromonah Costantie“ care face, în stil absolut brîncovenesc, cu aceiași caracteristică floare și cu aceiași

www.dacoromanica.ro

corb-vultur, frontispiciul la rara carte „Oștirea Franțezilor în Rossiia la leat: 1812“, tradusă din grecește de Parascheva Clucerul de arie (București 1826). Tot lui i se datoresc inițialele în același stil.

* * *

Un împrumut.

Cine nu cunoaște *Cînele soldatului* al lui Grigore Alexandrescu?

Rănit în bătaie soldatul căzuse
Și 'n puține zile chinuit muri, etc.

Ideia e din *Le chien du Louvre* al lui Casimir Delavigne *(Oeuvres complètes,* ed. 1880, IV, p. 160 și urm.):

Des morts voici le char qui roule;
Le chien, respecté par la foule,
A pris son rang,
L'oeil abattu, l'oreille basse,
En tête du convoi qui passe,
Comme un parent.

* * *

Versuri inedite.

Între alte lucruri rare, d. George Olszewski din București are un foarte frumos chip al bătrînului Ban Grigore Brîncoveanu. Dedesupt sînt aceste versuri:

De cel d'afară haracter,
Ce umple de iubire
Și de respect pă cîți îl văd,
Să poate zugrăvire.

Iar, a înnaltului său duh,
A darurilor sale
Încondeere îndrăznind,
N'o scoate om la cale!

* * *

Romînii de peste Nistru

La explicarea prezenței numerosilor Romîni de peste Nistru adăugim acest pasagiu din Neculce (p. 412): „Atunce (1740) la purcesul lui Minih (generalul Münnich) trimis-au de au robit mulți oameni din Ținutul Hotinului și de pe margenea Cernăuților, și i-au trecut, cu femei, cu copii, la Mosc, și-i împărția pre oameni ca pre dobitoace. Unii lua' bărbații, alții femeile, alții copiii, și-i vindeau unii la alții, fără de leac de milă, mai rău decît Tătarii“.

N. I.

www.dacoromanica.ro

PRETUL: 3 LEI.

www.dacoromanica.ro